

Jeugdliteratuur als spiegel

Een onderzoek naar de invloed van het contemporaine discours op moderne jeugdliteratuur die zich afspeelt in de middeleeuwen

Sonja Kingma
S4125207
Bachelor Nederlandse Taal en Cultuur
Begeleider: Prof. Dr. J.B. Oosterman
Datum: 03-11-2017

1 INHOUD

1	Inhoud.....	2
2	Abstract	3
3	Inleiding	3
4	Methode.....	7
4.1	Afbakening	7
4.2	Literatuurselectie	9
4.3	Werkwijze.....	9
4.4	De aspecten.....	11
4.4.1	Hoofdpersonen	11
4.4.2	Gender	12
4.4.3	Oriëntalisme	14
4.4.4	Geloof.....	16
5	Analyse.....	18
5.1	De boeken	18
5.2	Hoofdpersonen.....	20
5.3	Gender	24
5.4	Oriëntalisme.....	27
5.5	Geloof.....	29
6	Conclusie & Discussie	33
7	Literatuur	36
7.1	Primaire literatuur.....	36
7.2	Secundaire literatuur.....	36

2 ABSTRACT

This article researches the influence of the historical discourse in which a book is written on the content of this book and the ideas that it extends. Historical children's books from three different time periods have been researched and then compared to answer this question. Four different aspects were explored in each of these periods: main characters, gender, orientalism and religion. The research shows that the discourse definitely has an influence on the content of historical children's books. Throughout the different periods there was a distinct evolution discovered for all four aspects.

3 INLEIDING

Historische fictie bestaat uiteraard al heel lang. Het is als een van de eerste narratieve genres ontstaan bij de oude Grieken. Toch is het in onze cultuur niet altijd een populair genre geweest, zeker niet bij de jeugd. Dit kwam vooral doordat men niet bijzonder veel waarde hechtte aan de maatschappelijke functie van geschiedenis. In de 19^e eeuw werd echter de belangrijke rol van geschiedenis ontdekt in het creëren van een nationale identiteit. Een van de manieren om geschiedenis deze rol te laten spelen noemt Sanne Parlevliet 'faction', een samenvoeging van 'fact' en 'fiction'. Dit slaat op narratieven waarin feiten en fictie worden gemixt om een aantrekkelijk verhaal te creëren dat een historische periode of gebeurtenis presenteert. Door deze ontdekking ontstond ook het idee om historische fictie te gebruiken voor een opbouw van een nationale en religieuze identiteit bij de jeugd.¹ Parlevliet richt zich in haar onderzoek op de historische jeugdliteratuur die in de 19^e eeuw ontstaat:

*'This article concentrates on faction produced for children, focusing on the period in which such stories were seen as an attractive tool for relating historical events to children in order to foster national and religious identity-building.'*²

De combinatie van historische feiten en fictieve elementen werd gebruikt als brug tussen het verleden en nu, om te zorgen voor identificatie met het verleden bij jongeren. Hoewel de historische jeugdroman pas een genre werd in de 19^e eeuw, nam het veel aspecten over van de avonturenroman, een veel ouder genre. Het belangrijkste hiervan is dat de hoofdpersoon, waarmee de lezers zich moesten kunnen identificeren, veel moeilijkheden en gevaarlijke situaties moet doorstaan, maar uiteindelijk altijd zegeviert.³

Joanne Brown en Nancy St. Clair schetsen in hun boek 'The Distant Mirror' een duidelijk beeld van de ontwikkeling van het genre buiten Nederland. Ze beginnen bij de historische roman voor

¹ Parlevliet 2014, p. 468

² Parlevliet 2014, p. 468

³ Parlevliet 2014, p. 480-485

volwassenen, aangezien de historische jeugdroman hiervan is afgeleid en de ontwikkeling ervan min of meer parallel loopt. Ook zij zien een begin in de 19e eeuw, wanneer de roman in het algemeen opkwam binnen de literatuur. In deze tijd ontstond ook het verzonden verhaal op een non-fictieve manier: de pseudofactuale roman. Hierbij is te denken aan memoires, de roman in dagboekvorm en de briefroman. Deze vormen van documentaire fictie kunnen worden gezien als voorlopers van de historische roman. Naast documentaire fictie hebben ook andere romans de ontwikkeling beïnvloed. Deze romans introduceerden psychologisch realisme in de reacties van de personages. Dit wil zeggen dat er meer dan eerder een nadruk op het innerlijk en de gedachten van de personages kwam te liggen en tevens een realistische ontwikkeling hiervan werd geschetst. Dit zette zich door in de 19e eeuw toen de documentaire roman veranderde in de historische roman: fictie die een blik biedt op het verleden. Alleen de setting was non-fictie: een fictief verhaal speelde zich af in een bestaande periode in het verleden. Brown en St. Clair noemen Walter Scott ‘The father of the historical novel’ in het Verenigd Koninkrijk.⁴ Parlevliet legt het ontstaan van het genre eveneens bij Scott.⁵ Hij schreef fictie in een historische setting en recreëerde vooral de atmosfeer van een andere tijd. De settings waarin zijn verhalen zich afspeelden, waren met name een achtergrond waarin zijn personages zich (psychologisch) konden ontwikkelen en waren niet bedoeld om een accuraat beeld van die tijd te vormen. Maar zonder de historische setting, zou het verhaal niet kunnen bestaan. Deze cruciale interactie tussen personage en historische setting werd een patroon in het genre, ook binnen de jeugdliteratuur.⁶

In de 20^e eeuw kwam het realisme in de literatuur op. De historische roman werd gepersonaliseerd en ‘gedeglamouriseerd’. In de eerdere historische fictie werd vaak alleen de aantrekkelijke kant van oorlog en geweld getoond, maar nu werd ook de keerzijde en de dagelijkse problemen van een soldaat meer belicht. Dit ging in tegen het toen dominante idee binnen de geschiedschrijving: ‘the story of great men and their experiences.’ In plaats van de ‘great men’ werd er nu geschreven over de onbekende, doorsnee mens. Dit noemt men social history: in plaats van naar bekende historische figuren wordt er gekeken naar gewone, alledaagse mensen. Dit zou zich ook hebben doorgetrokken in de historische jeugdliteratuur.⁷

Hoewel historische fictie dus al sinds de negentiende eeuw aanwezig is, is het genre volgens Brown & St. Clair pas recentelijk een echt populair genre bij jongeren. Aan het eind van de vorige eeuw werd het genre nog gezien als gênant en werd het alleen getolereerd als de rest van het boek erg goed was. Toch is er plotseling iets veranderd en is het inmiddels een zeer populair genre te noemen. Leonard Garfield noemt dat de waarde van geschiedenis ligt in het vergroten van de fantasie. Zeker in de huidige tijd zou dit belangrijk kunnen zijn, omdat de plek voor een individu om te leven steeds

⁴ Brown & St. Clair 2006, p.6

⁵ Parlevliet 2014, p. 469

⁶ Brown & St. Clair 2006, p. 4-6

⁷ Brown & St. Clair 2006, p. 8-9

kleiner wordt. Personages in historische fictie zijn nu vaak jongvolwassenen in de marges van de samenleving, die rebels zijn en tegen de samenleving aanschoppen: het klassieke queeste archetype. Dit past bij de historische roman en geeft jongeren een gevoel van overwinning.⁸

Vaak gaan we ervan uit dat een historische roman ons slechts iets leert of kennis laat maken met een andere tijd. Natuurlijk zit hier een kern van waarheid in, maar ieder boek, historisch of niet, zegt tevens iets over zijn eigen tijd. Hoe een schrijver ook zijn best doet om zich in een andere tijd te verplaatsen, hij wordt altijd beïnvloed door de tijd waarin hij leeft. Dit signaleren ook Brown en St. Clair: '[...] any novel is filtered through its author's contemporary sensibilities.'⁹ Zij citeren hierbij ook de Canadese schrijver Robertson Davies, die heel bondig omschrijft hoe we niet aan de invloed van onze eigen context en het discours waarin we leven kunnen ontsnappen:

*'We all belong to our own time, and there is nothing whatever that we can do to escape from it. Whatever we write will be contemporary, even if we attempt a novel set in a past age'*¹⁰

Alles wat we als mens creëren hoort volgens Davies dus bij de tijd waarin het ontstaan is, en is dus contemporain. De Zuid-Afrikaanse onderzoekers Zondi & Mbuli gaan zelfs nog een stapje verder. Zij noemen het een taak van schrijvers om literatuur te schrijven die veranderende tijden reflecteert. Hierdoor zou volgens hen literatuur zelfs gebruikt kunnen worden als middel om genderproblemen in de samenleving aan te kaarten en te veranderen.¹¹ Zij erkennen dus niet alleen de reflectie van de eigen tijd in (historische) literatuur, maar zien hier zelfs een belangrijke maatschappelijke functie in.

Hoewel veel onderzoekers dus signaleren dat de tijd waarin een boek geschreven is altijd doorschemert in het boek zelf, is er weinig concreet onderzoek gedaan naar dit fenomeen. Dit verbaast mij enigszins, omdat het juist zo'n interessant cultureel verschijnsel is. Daarom heb ik besloten mij hier wel verder in te verdiepen. Ik ben benieuwd hoe verschillende culturele tendensen zowel bewust als onbewust door de schrijver worden meegegeven aan zijn/haar werk. Het is tevens zeer waarschijnlijk dat de invloed van het discours waarin een boek ontstaat bij jeugdliteratuur nog groter is dan bij romans voor volwassenen, aangezien de schrijver hier vaak een opvoedkundige moraal aan toevoegt. We willen dat kinderen iets opsteken van de boeken die ze lezen. Ideeën over wat belangrijk is om aan de jeugd mee te geven verschillen uiteraard ook per periode en dit zou als trend terug te zien kunnen zijn in historische jeugdboeken.¹²

Een onderzoek dat zich al wel eerder op dit onderwerp richtte, is de doctoraalscriptie van Renate Mamber uit 1995, getiteld *De Middeleeuwen als projectieschermbild? Het beeld van de*

⁸ Brown & St. Clair 2006, p. 3-4

⁹ Brown & St. Clair 2006, p. 48

¹⁰ Brown & St. Clair 2006, p. 48

¹¹ Zondi & Mbuli 2016, p. 1-2

¹² Parlevliet 2014, p.484

middeleeuwen in jeugdboeken. Zij behandelt de vraag hoe het beeld van de middeleeuwen in jeugdboeken naar voren komt, hoe dit beeld is veranderd en wat hierop invloed heeft gehad. Ze onderzoekt boeken uit twee verschillende perioden uit de geschiedenis om zo te onderzoeken of er discrepanties te zien zijn. Allereerst reconstrueert zij het beeld dat het boek creëert van de middeleeuwen en vervolgens doet ze een thematische analyse op enkele centrale thema's. Vervolgens bekijkt ze de auteur, zijn opvattingen en de tijd waarin hij leeft. Ook zij kijkt dus hoe de context waarin een boek ontstaat invloed heeft op de inhoud ervan. Ze vindt ook een aantal duidelijke verschillen tussen de twee perioden die ze onderzoekt en weet deze goed aan de historische tijdlijn te koppelen.¹³ Hoewel dit een goed uitgevoerd en interessant onderzoek is, is er zeker nog een hoop aan toe te voegen. Ik hoop met mijn onderzoek een vervolgstudie te kunnen presenteren op het onderzoek van Mamber uit de jaren 90, dat zowel waardevolle aanpassingen als toevoegingen biedt.

In dit onderzoek stel ik de volgende onderzoeksvraag centraal: **hoe zijn historische jeugdboeken die zich afspelen in de middeleeuwen te deconstrueren en te koppelen aan culturele en maatschappelijke tendensen in de historische context waarin zij zijn ontstaan?**

Het is mijn bedoeling om jeugdboeken uit verschillende tijdsperioden te deconstrueren en zo min of meer door de roman heen het discours te kunnen blootleggen waarin de roman ontstaan is. Mijn hypothese hierbij is dat de tijd waarin een boek geschreven is daadwerkelijk terug te zien is in het boek zelf. De historische jeugdboeken die ik onderzoek zullen per periode duidelijk verschillen op meerdere aspecten, die ik vervolgens zal kunnen koppelen aan culturele en maatschappelijke tendensen in de historische context waarin zij zijn ontstaan. Ik baseer mijn hypothese op het onderzoek van Mamber. In haar onderzoek richt zij zich op twee verschillende perioden: de eerste van 1900 tot 1930, de tweede vanaf 1960. Zij voert vervolgens onder andere een thematische analyse uit op een aantal centrale thema's: hoofdpersonen, helden, vrouwen, goed en kwaad, geweld, geloof en grondmotief.¹⁴ In een aantal van deze thema's vindt zij duidelijke verschillen tussen de eerste periode die zij onderzoekt en de tweede periode. Vervolgens weet zij deze verschillen te koppelen aan historische tendensen. Mijn onderzoeksvraag is van iets andere aard dan die van Mamber. Zij richt zich op het beeld dat in jeugdboeken van de middeleeuwen wordt gegeven en hoe dat beeld in de loop van de tijd veranderd is. Ik zal mij meer richten op de onderliggende culturele normen en waarden die bewust dan wel onbewust doorschemeren in de jeugdboeken en hoe je hiermee het discours waarin het boek ontstaan is kunt reconstrueren. Toch overlappen deze thema's mijns inziens genoeg om de zojuist gestelde hypothese te kunnen rechtvaardigen.

¹³ Mamber 1995

¹⁴ Mamber 1995, p. 5

4 METHODE

In mijn onderzoek zal ik mij voornamelijk baseren op het onderzoek van Renate Mamber. Haar onderzoek biedt een goed begin voor mij om op voort te borduren. De verschillende tijdsperioden die ik heb gekozen liggen iets anders dan in het onderzoek van Mamber en ook heb ik er een extra periode aan toegevoegd. Daarnaast zal ik op sommige punten meer vanuit een cultuurtheoretisch kader te werk gaan in mijn onderzoek. Een aantal cultuurtheoretische theorieën, die ik later in deze methodesectie zal behandelen, gelden voor mij als rode draad tijdens het analyseren. In het onderzoek van Mamber is dergelijke theoretische achtergrond niet aan bod gekomen, en ik denk dat het zeker een waardevolle toevoeging kan zijn. In tegenstelling tot Mamber zal ik de opvattingen van de auteurs over jeugdliteratuur, de functie die literatuur zou moeten hebben en hun eigen werk niet meenemen in mijn onderzoek. Naar mijn inzicht heeft dit binnen mijn onderzoek geen toegevoegde waarde. Ik onderzoek in feite hoe de periode waarin een boek ontstaan is invloed heeft op de inhoud ervan. De opvattingen van de auteur vallen hierbuiten, aangezien ook hij onderhevig is aan het discours waarin hij zich bevindt en alle aanpassingen die hij vanwege zijn eigen opvattingen maakt op die manier ook te herleiden zijn tot dit discours. Door het discours te onderzoeken neem ik dus automatisch ook de opvattingen van de auteur mee in mijn onderzoek. Ik zal daarnaast niet meer onderzoeken wat de auteurs zelf expliciet over hun werk gezegd hebben, gezien de beknopte omvang van mijn onderzoek. Dit zou eventueel een onderwerp kunnen zijn voor een apart vervolgonderzoek.

In dit hoofdstuk zal ik allereerst een afbakening van de verschillende tijdsperioden presenteren, vervolgens mijn literatuurselectie toelichten, de werkwijze die ik zal volgen expliciteren en tot slot alle aspecten uiteenzetten waarnaar ik bij het analyseren zal kijken.

4.1 Afbakening

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden is het allereerst nodig om verschillende tijdsperioden af te bakenen voor de te onderzoeken literatuur. Ik heb ervoor gekozen om historische jeugdboeken uit drie verschillende perioden te onderzoeken. Zo kan ik de boeken uit de verschillende perioden met elkaar vergelijken en daarbij de vraag stellen of de verschillen te koppelen zijn aan culturele trends in de geschiedenis.

Renate Mamber heeft er in haar onderzoek voor gekozen om als eerste periode 1900-1930 te nemen.¹⁵ Ik heb besloten voor een andere aanpak te kiezen: de eerste te onderzoeken periode loopt in mijn onderzoek van 1860 tot 1900. In de 19^e eeuw werd de belangrijke rol van geschiedenis ontdekt in het creëren van een nationale identiteit. Hiermee ontstond ook het idee om historische fictie te gebruiken voor de overdracht hiervan naar de jeugd en zo te zorgen voor een nationalistische en religieuze identiteitsvorming.¹⁶ Parlevliet signaleert een duidelijke relatie tussen de ontwikkeling van

¹⁵ Mamber 1995, p. 4

¹⁶ Parlevliet 2014, p. 468

het genre van de historische jeugdliteratuur en de ontwikkeling van het geschiedenisonderwijs in die tijd. Volgens haar gold de historische jeugdroman vanaf ongeveer 1848 als een genre. Dit was deels te danken aan de herziene grondwet die in dat jaar werd ingevoerd en waarin vrijheid van educatie werd opgenomen. Hierdoor mocht er geen (religieus) gekleurd onderwijs meer gegeven worden, alles moest neutraal zijn. Om op dit karige, neutrale aanbod aan geschiedschrijving voor kinderen aan te vullen, begonnen veel docenten historische romans voor kinderen te schrijven. Deze waren vanwege hun minder droge en vermakelijke karakter een stuk populairder dan non-fictieve geschiedenisboeken, en daarmee waarschijnlijk ook invloedrijker.¹⁷ Sanne Parlevliet noemt 1848-1870 de ‘first prime’ van het genre historische jeugdromans.¹⁸ Met de periode van 1860-1900 hebben we dus een tijd te pakken waarin het genre al wel gevormd was en waarvan genoeg primair materiaal nu nog terug te vinden is, maar waar het genre tevens nog aan het begin van zijn levensloop staat. Daarnaast noemt Parlevliet een geleidelijke verandering tussen 1848 en 1870 binnen de ideeën over de functie van geschiedenis in de opvoeding van toekomstige burgers. De idealen van zelfopoffering en gehoorzaamheid maakten langzaam plaats voor idealen als zelfbewustzijn en actieve deelname aan de maatschappij.¹⁹ Om deze redenen is de periode van 1860-1900 een goede periode om op te nemen in mijn onderzoek.

De tweede periode die ik zal behandelen is de periode van 1960 tot 1990. Vooral de jaren 60 en 70 staan uiteraard bekend als een woelige periode. Na de Tweede Wereldoorlog steeg vanaf de jaren 50 de welvaart in Nederland. Deze stijging trok door in de jaren 60 en bracht allerlei veranderingen met zich mee. Het onderwijs veranderde, er gingen veel meer jongeren naar de middelbare school en de universiteit en de jeugd kreeg meer vrijheid. Zo veranderden ook de verhoudingen binnen het gezin, zowel voor de jeugd als voor de vrouw. Het heersende gevoel van desillusionering na de Tweede Wereldoorlog veroorzaakte een groeiend pessimisme en existentialisme. Studenten gingen de straat op om te protesteren en ook vrouwen vochten voor hun rechten. Men spreekt nu van de tweede feministische golf in de jaren 60. Kortom: een tijd van vele veranderingen in de maatschappij. Rond deze tijd kwam tevens het poststructuralisme op, dat zorgde voor het fundamenteel ter discussie stellen van traditionele hiërarchieën. Dit is dus een uitstekende periode om mee te nemen in mijn onderzoek: zijn de maatschappelijke veranderingen terug te zien in de jeugdliteratuur?

Vervolgens zal ik mij nog bezig houden met een derde periode: de periode na 2000. Dit is een belangrijke periode om mee te nemen in mijn onderzoek, aangezien er tot op heden nog nauwelijks onderzoek is gedaan naar jeugdliteratuur uit deze tijd. Het is dus nog onontgonnen terrein. Ik ben erg benieuwd of er nog veel veranderingen te bespeuren zijn na de ‘woelige jaren’ van de vorige eeuw. Binnen de cultuurtheorie wordt sinds de jaren 90 gesproken van een postmoderne maatschappij, en inmiddels zou dit zelfs een metamoderne maatschappij geworden zijn. Wellicht is dit terug te zien in de literatuur.

¹⁷ Parlevliet 2014, p. 469

¹⁸ Parlevliet 2014, p. 470

¹⁹ Parlevliet 2014, p. 472

4.2 Literatuurselectie

Uit iedere periode zal ik twee boeken analyseren en koppelen aan de historische en culturele context waarin ze verschenen zijn. Meer boeken per periode is gezien de geringe omvang van dit onderzoek niet haalbaar, en met twee zal toch een aardig representatief beeld van elke periode gevormd kunnen worden en zal dit onderzoek als opstapje kunnen dienen voor verschillende vervolgonderzoeken. Zo zal ik voor de eerste periode kijken naar *De schildknaap van Gijbrecht van Aemstel : Een verhaal uit den laatsten tijd van het Hollandsche huis* van P.J. Andriessen, voor het eerst verschenen in 1862 en naar *Fulco de Minstreeel* van C.J. Kieviet, verschenen in 1892. Van dit laatste heb ik niet de originele versie gebruikt, maar een herdruk uit 1989. Alleen de spelling en grammatica zijn in deze druk aangepast, voor de leesbaarheid, de inhoud komt nog exact overeen met het origineel. Het zal dus geen probleem vormen voor mijn onderzoek, aangezien ik mij alleen bezighoud met de inhoud van de romans. Voor de tweede periode zal ik allereerst *De brief voor de koning: een avonturenverhaal* van Tonke Dragt analyseren, geschreven in 1962 en ten tweede *Rutgers Reis* van Willem Wilmink, uit 1989. Vervolgens zal ik voor de derde tijdsperiode *Schijndood* van Simone van der Vlugt uit het jaar 2003 bestuderen en tot slot kijk ik voor de laatste periode naar het boek *Reinhart: de vloek van het zwaard* uit 2014 en geschreven door Ludo Enckels.

Een tweede eis die ik aan ieder geselecteerd boek heb gesteld is dat de leeftijds categorie tussen de 12 en de 18 jaar viel. Bij de eerste periode was dit wat lastig terug te vinden, maar een vluchtige lezing van de boeken bevestigde dat ook deze aan mijn eis voldeden. Het is belangrijk voor het onderzoek dat de boeken op zoveel mogelijk variabelen gelijk zijn, behalve de tijd waarin ze geschreven zijn. Op deze manier verklein ik de kans op toeval bij de gevonden resultaten en is het waarschijnlijker dat de gevonden verschillen daadwerkelijk te herleiden zijn tot de verschillende tijdsperiodes en niet tot andere factoren. Dit leidt tot een meer betrouwbare uitkomst van dit onderzoek. Een van de boeken die ik geselecteerd heb voor mijn onderzoek kwam ook in het onderzoek van Mamber voor, te weten *De brief voor de koning*. Ik heb besloten mijn onderzoek op deze manier licht met dat van Mamber te laten overlappen, om duidelijk te kunnen laten zien dat mijn insteek daadwerkelijk afwijkt van die van haar. Dit wordt alleen goed zichtbaar als ik ten minste een van de door haar gekozen boeken ook in mijn onderzoek opneem. De overige boeken die ik zal onderzoeken komen niet in de thesis van Mamber voor. Zo zullen de twee onderzoeken samen een nog breder beeld geven. Daarnaast komen de onderzochte tijdsperiodes tussen de twee onderzoeken niet overeen, waardoor het tevens niet mogelijk was exact dezelfde boeken te onderzoeken.

4.3 Werkwijze

Zoals gezegd in de inleiding zal ik de te onderzoeken boeken pogen te analyseren volgens een deconstructivistisch kader, en zo het discours blootleggen waarin ze ontstaan zijn. Deze wijze van onderzoeken baseer ik op een theorie van Roland Barthes: die van de hedendaagse mythe. Om deze theorie goed te begrijpen moeten we beginnen bij de theorie van 'the Sign' van De Saussure. De

Saussures teken (*Sign*) bestaat uit twee onderdelen: de betekenaar (*Signifier*) en het betekende (*Signified*). De betekenaar is hierin de daadwerkelijke vorm van het teken, dus gesproken dan wel geschreven woorden of afbeeldingen. Het betekende is het concept dat men van de betekenaar heeft. In het geval van taal is dit wat er in een woordenboek achter het woord staat, ofwel de betekenis van een woord. Deze letterlijke betekenisgeving wordt denotatie genoemd. Barthes constateerde echter dat er nog een andere vorm van betekenisgeving bestaat. De betekenaar en het betekende (het teken) kunnen na denotatie samen een betekenaar vormen waar vervolgens een nieuw betekende bij hoort. Deze betekenisgeving, connotatie genaamd, is niet letterlijk, zoals bij denotatie het geval is, maar wordt gevormd door associaties en suggesties. Zo kan een rode roos geassocieerd worden met liefde. Nu komen we langzaam bij de mythes van Barthes, want deze connotatie kan op allerlei manieren gestuurd worden en zo een ‘hedendaagse mythe’ vormen. Er ontstaat een tweede laag van connotatie. Wanneer je de lagen kunt doorgronden en de mythe kunt doorzien ben je deze aan het deconstrueren. Dit is wat ik zal gaan doen bij een aantal historische jeugdboeken om erachter te komen of en hoe het discours waarin de boeken geschreven zijn, is terug te zien in het boek.

Allereerst zal ik de negen jeugdromans aandachtig lezen en analyseren, lettend op vier hoofdaspecten: helden, gender, oriëntalisme en geloof. Tijdens het lezen markeer ik met vier verschillende kleuren passages of uitspraken die bij een van de vier aspecten passen en houd ik aantekeningen bij. Deze aantekeningen noteer ik in een excelbestand, gesorteerd op aspect. De beschreven methode is gecontroleerd op effectiviteit door van drie romans, één uit elke periode, de eerste vijftig pagina’s op deze wijze te analyseren. Op basis hiervan heb ik mijn analysemodel enigszins aangepast. Het aspect ‘oriëntalisme’ heb ik iets breder getrokken, waardoor ook de manier waarop er tegen standenverschillen wordt aangekeken hieronder te scharen is. Na de uitvoering van het proeftraject bleek dit een breder aanwezig thema dan van tevoren gedacht. Om deze reden leek het mij belangrijk dit thema duidelijk uit te lichten en dus onder een van de hoofdaspecten te scharen.

De resultaten van de analyse zal ik niet per periode, zoals in het onderzoek van Renate Mamber, maar per aspect beschrijven in het hoofdstuk ‘Analyse’. Op die manier ligt de nadruk meer op de verschillen tussen de perioden en minder op de onderlinge verschillen binnen elke periode. Vervolgens zal ik de gevonden verschillen tussen de drie tijdsperioden proberen te koppelen aan maatschappelijke en culturele tendensen van de tijd waarin de boeken geschreven zijn, waar mogelijk gekoppeld aan de cultuurtheoretische filosofieën die ik behandeld heb. Langs deze weg kan ik laten zien hoe literatuur, in dit geval historische jeugdliteratuur, (onbewust) beïnvloed wordt door de historische context waarin het tot stand komt. In de conclusie zal ik alle verschillen en de verklaring vanuit de historische context nogmaals samenvatten en de onderzoeksvraag hiermee beantwoorden. Tot slot zal ik in de discussie de moeilijkheden van dit onderzoek aanstippen en voorstellen doen voor eventueel vervolgonderzoek.

4.4 De aspecten

In elk boek zal ik vier verschillende aspecten onderzoeken: hoofdpersonen, gender, oriëntalisme en geloof. Aangezien mijn onderzoek aanzienlijk kleiner is dan het onderzoek van Mamber, heb ik niet alle aspecten overgenomen die zij onderzoekt, maar slechts die, die mij het belangrijkste lijken. Ik verwacht dat in deze aspecten het discours het meeste zichtbaar zal worden, omdat de opvattingen hierover sterk zijn veranderd in de loop der tijd. Naar verwachting zullen hier dus ook de meeste verschillen te zien zijn tussen de boeken uit verschillende tijdsperiodes. Ook zijn dit alle aspecten die diep geworteld zijn in de cultuur, waardoor verschillende cultuurtheorieën er goed op van toepassing zijn.

Daarnaast definieer ik de aspecten in mijn onderzoek wat breder dan Mamber destijds in haar onderzoek heeft gedaan. Hierdoor overlappen de aspecten die ik bespreek vaak met meerdere aspecten die Mamber onderzocht. Zo zullen haar thema's 'goed en kwaad' en 'geweld' in mijn onderzoek zowel bij 'hoofdpersonen' als bij 'gender' terugkomen.

4.4.1 Hoofdpersonen

Binnen het aspect 'hoofdpersonen' neem ik eigenlijk twee aspecten van Mamber samen. Mamber heeft zowel een aspect 'hoofdpersonages' als een aspect 'helden'. Deze aspecten komen echter in sterke mate overeen, waardoor ik heb besloten ze samen te voegen. De hoofdpersoon van een boek belichaamt vaak wat men op dat moment als het voorbeeld van een held ziet en andersom. De eigenschappen die men aan een hoofdpersoon meegeeft zullen over het algemeen tevens de eigenschappen zijn die men toeschrijft aan een held. Het is uiteraard niet precies gelijk te trekken, maar mijns inziens voor de overzichtelijkheid wel goed onder hetzelfde aspect te scharen. Daarnaast zal ik ook kijken naar het tegenovergestelde: de eigenschappen van de verschillende anti-helden. Eigenschappen die niet worden gewaardeerd in een persoon zeggen op hun beurt ook juist veel over de normen die er worden gesteld aan een held of een goed mens.

Mamber ondervindt dat de inhoud van de boeken uit haar eerste periode met name met oorlog en geweld te maken heeft. Heldendaden staan hier centraal, het goede overwint als vanzelfsprekend en het feodale stelsel is een belangrijk element.²⁰ De hoofdpersonen in deze boeken zijn altijd moedig, beschermen hun heer en twijfelen niet over goed en kwaad.²¹ Alle personages worden vrij zwart-wit afgeschilderd: iemand is compleet goed of totaal slecht.²² In haar tweede periode komt oorlog ook veel voor, maar hier gaat het minder om het winnen en meer om de ervaring van oorlog.²³ Er ligt minder nadruk op het feodale stelsel, edelen worden meer bekritiseerd dan in de eerste periode en er wordt

²⁰ Mamber 1995, p. 7

²¹ Mamber 1995, p. 17

²² Mamber 1995, p. 19

²³ Mamber 1995, p. 24

meer ingegaan op wat er omgaat in de hoofdpersonen. De personages zijn dus een stuk minder zwart-wit. Er zijn geen perfecte helden aanwezig, maar eerder een ideaalbeeld om naar te streven.²⁴

Sanne Parlevliet signaleert net voor de eerste periode die ik zal onderzoeken een opvallende verandering in het geschiedenisonderwijs. Vóór 1857 werden het verleden en bekende historische figuren gepresenteerd als morele voorbeelden om naar te streven. Het was de bedoeling dat kinderen door het geschiedenisonderwijs opgroeiden tot goede patriotten. Passieve eigenschappen als trouw en onderwerping werden vooral gepromoot. Kinderen leerden niet over de gewone burger, maar alleen over ‘belangrijke’ personen uit de geschiedenis. Door een ‘Education Act’ in 1857 veranderde dit echter. Het was niet langer gewenst om kinderen op te voeden tot passieve patriotten, maar zij moesten onafhankelijke, actieve burgers worden, die wisten hoe de maatschappij werkte. ‘History as the teacher of life gave way to history as the interpreter of the present.’²⁵ In navolging hiervan werd er tevens wat meer gefocust op de gewone man uit het verleden en niet slechts op de grootse helden. De jeugd zou meer kunnen leren van het gewone volk dat de kern van de maatschappij vormde.²⁶ Parlevliet legt de link niet heel duidelijk, maar het is niet ondenkbaar dat deze verandering in het onderwijs ook een verandering in de historische jeugdliteratuur teweeg heeft gebracht. Dit komt echter niet overeen met de vondsten van Mamber, die in deze periode juist nog veel bekende helden vindt. Met de resultaten van mijn onderzoek hoop ik hier wat meer licht op te kunnen werpen.

Tijdens het analyseren zal ik op enkele specifieke aspecten letten. Allereerst wie de hoofdpersonen van het boek zijn en wat hun kenmerken zijn. Wat voor eigenschappen worden aangemoedigd en welke juist veroordeeld? Worden er bepaalde conventies duidelijk voor een held of een hoofdpersoon? Waar moet iemand aan voldoen om een held of een goed persoon te zijn en is hier verandering in te zien tussen de verschillende perioden?

4.4.2 Gender

Het gebied van de genderstudies houdt zich bezig met het onderscheid dat is gemaakt tussen de twee seksen en het effect hiervan op de maatschappij. Een stroming die veel invloed heeft uitgeoefend op de ontwikkeling van de genderstudies is het poststructuralisme, dat rond de jaren 60 opkwam. Het poststructuralisme volgde min of meer op het structuralisme, maar was niet zozeer een zich afzetten tegen als wel een aanvulling op het structuralisme. Jacques Derrida wordt gezien als een van de belangrijkste voortrekkers van het poststructuralisme. Waar het structuralisme stond voor het denken in overzichtelijke kaders en het zien van binaire opposities als de basiselementen binnen structuur, is Derrida juist gericht op het destabiliseren van vaststaande betekenissen. Met zijn zelf verzonden term ‘différance’ voegt hij een vorm van speling toe aan het structuralistische denken. *Différance* wil zeggen dat betekenis niet alleen het resultaat is van de verschillen tussen tekens binnen het taalsysteem, zoals de eerdergenoemde De Saussure beweerde, maar dat deze betekenis continu

²⁴ Mamber 1995, p. 26 - 33

²⁵ Parlevliet 2014, p. 473

²⁶ Parlevliet 2014, p. 472-473

beweegt en wordt verplaatst. Derrida signaleert een diep ingeslepen denkhouding die hij ‘de metafysica van het aanwezige’ doopt. Hij doelt hiermee op de gedachtegang dat er een ultieme bron van waarheid en betekenis zou bestaan die voorafgaat aan de manieren waarop wij met elkaar communiceren in de maatschappij. Deze metafysica produceert hiërarchische binaire opposities, die grote invloeden kunnen hebben op de cultuur.²⁷

Dit constructivistisch denken heeft veel betekend voor de analyse van genderrelaties sinds de jaren 60. De dichotomie van mannelijk tegenover vrouwelijk is een van de duidelijkste centrale binaire opposities binnen onze cultuur, die tevens op veel gebieden in de maatschappij een grote invloed uitoefent. De kritische houding tegenover deze specifieke dichotomie bestond echter al voor het ontstaan van het poststructuralisme. Belangrijk binnen deze kritiek was feministe en filosofe Simone de Beauvoir. Zij zag voor de jaren 50 gender al als een sociale constructie die niet op een natuurlijke manier uit biologische gegevens voortkomt. Ofwel, wij hebben zelf het onderscheid tussen twee genders gecreëerd, dit heeft geen biologische herkomst. Vrouwelijkheid zag zij niet als iets biologisch, maar als een patroon van onderdrukking. In de jaren 80 en 90 heeft Joanne Butler het poststructuralistische denken verwerkt in de gendertheorie. In haar boek *Gender Trouble* uit 1990 heeft zij het over de discursieve dimensies van seksualiteit en van gender. Zij voegt hier dus de ‘speling’ van Derrida toe. Butler zag gender niet als het zijn van iets, maar als het doen van iets. Constante herhalingen van gedrag worden uiteindelijk de norm, maar komen niet voort uit een voorafgaande identiteit. Gender wordt zo door ons eigen toedoen realiteit door performativiteit. Deze genderperformances zijn gebonden aan discursieve regels binnen de maatschappij, hierdoor is er dus eigenlijk minder vrijheid en minder speling voor het individu dan in eerste instantie lijkt binnen deze theorie. Toch is het deze speling die tot de verandering van gendernormen kan leiden.

De theorie van Butler is ook voor de literatuurstudie belangrijk. De sociale en culturele context stuurt en kleurt de literatuur, maar literaire uitingen zijn zelf ook bepalend voor de culturele betekenissen die aan gender worden meegegeven.²⁸ Dit is hetgeen waar ik mij op zal richten in dit onderzoek. Is deze wisselwerking te zien in de primaire literatuur en is de verandering van de culturele context tussen de verschillende perioden zichtbaar? Allereerst zal ik zoeken naar concrete elementen. Komen er vrouwen in het boek voor en welke rol spelen zij? Worden vrouwen positief beschreven of als iets slechts? Zijn er binaire opposities te herkennen en hoe worden deze benaderd? Daarnaast zal ik kijken naar wat voor boodschappen eventueel worden meegegeven over de conventies van gender. Zijn de discursieve regels zichtbaar waar Butler het over heeft? En is hier ook een beweging in te zien tussen de verschillende perioden? Gezien het feit dat alle boeken zich in de middeleeuwen afspelen, is het zeer waarschijnlijk dat de vrouwen die in de boeken voorkomen voornamelijk in de traditionele rollen zijn geplaatst, die men in die tijd van een vrouw verwachtte. Dit was nu eenmaal zo in de middeleeuwen, en dit alleen zegt dus vrij weinig over het discours waarin het boek geschreven is. Hoe

²⁷ Besser 2013, p. 128-134

²⁸ Besser 2013, p. 128-134

hier vervolgens tegenaan wordt gekeken, positief of negatief, zegt echter wel iets over het discours. Ook wanneer vrouwen juist niet in de traditionele rol voorkomen zou dit met het discours te maken kunnen hebben. Hier zal ik in mijn analyse ook aandacht aan besteden.

4.4.3 Oriëntalisme

Edward Saïd noemt in zijn boek *Oriëntalisme*, uit 1978, drie definities van de term oriëntalisme. De eerste is het oriëntalisme als academische wetenschap, die opkwam vanaf de 18^e eeuw. Dit zijn de wetenschappen naar ‘de Oriënt’, ofwel het oosten: Noord-Afrika, Azië en het Midden-Oosten. De tweede definitie die Saïd benoemt is het oriëntalisme als populair thema in de kunsten, ook vanaf de 18^e eeuw. Deze twee definities waren al bestaande en bekende termen. Saïd vormt echter een derde, nieuwe definitie van het oriëntalisme. Voor hem is het een bepaald denkbeeld dat we in het westen hebben ten opzichte van het oosten, beginnend in de 18^e eeuw:

‘Taking the late eighteenth century as a very roughly defined starting point Orientalism can be discussed and analyzed as the corporate institution for dealing with the Orient—dealing with it by making statements about it, authorizing views of it, describing it, by teaching it, settling it, ruling over it: in short, Orientalism as a Western style for dominating, restructuring, and having authority over the Orient.’²⁹

Het westen heeft dus het idee superieur te zijn aan het oosten, de Oriënt. Wij brachten de beschaving naar het oosten, een idee van kolonisatie. Volgens Saïd is de kijk op het oosten altijd al gebaseerd op vooroordelen, aannames en romantisering. De dominantie is wel afgenomen in de loop der tijd, maar dit denkbeeld is in het heden in meer of mindere mate nog steeds aanwezig. Het is niet slechts iets van het kolonialisme van de 19^e eeuw, wat wij tegenwoordig vaak veroordelen. We zijn in het westen zo doortrokken van deze vooroordelen, dat we het zelf nauwelijks doorhebben. We moeten dus voorzichtig zijn met de studie van de Oriënt, omdat deze wetenschappen vaak gekleurd zijn.³⁰

Saïd gebruikt de term ‘discours’, zoals gedefinieerd door Michel Foucault, om het oriëntalisme te identificeren. Een discours is het geheel aan conversatie en debat dat heerst in een bepaalde tijd, en waardoor de werkelijkheid wordt geconstrueerd. ‘Waarheid’ is het resultaat van de heersende conversaties en denkbeelden binnen het discours. Volgens Foucault is macht binnen dit begrip van discours essentieel. Macht is kennis, en kennis is macht. Hiermee kan een dominante groep het discours beheersen.³¹ Het oriëntalisme is te zien als zo’n discours. Door de conversatie en bepaalde denkbeelden die er zijn over de Oriënt, creëert men juist dit Oriënt en daarmee het oriëntalisme.³² Door de heersende denkbeelden in het westen wordt een bepaalde werkelijkheid geconstrueerd, het

²⁹ Saïd 1978, p. 3

³⁰ Saïd 1978

³¹ Foucault 1989

³² Saïd 1978

oriëntalisme is een discours dat de koloniale wereld op een geforceerde manier tot stand brengt. Het oriëntalisme als discours zorgt zo voor beperkingen in het denken over de Oriënt. Dit is vergelijkbaar met de manier waarop gender wordt geconstrueerd, beide zijn sociale constructen te noemen. De machtsdynamiek, die binnen een discours zo belangrijk is, is verweven met de manier waarop kennis wordt geproduceerd over de Oriënt. De belangen die dit aansporen, duiden op een wil tot kennen en een behoefte om de koloniale ‘ander’ te controleren en manipuleren.³³

Een andere term waarmee een wat algemenere vorm dan het oriëntalisme wordt aangeduid is ‘othering’, afkomstig van Hegels concept van ‘Andersheit’.³⁴ Dit begrip heeft te maken met het definiëren van iemands eigen sociale identiteit door het distantiëren van een ander. De eigen positie wordt gedefinieerd door wat het niet is. De ander wordt in dit proces neergezet als negatief, als anders. Men vergelijkt zich met een ander en distantieert zich daarmee tevens van de ander, waarbij gedacht wordt dat degenen wiens leven en ervaringen afwijken daarmee minderwaardig of niet te begrijpen zijn. Dit kan bijvoorbeeld zijn op basis van etniciteit, sociale positie en cultuur. Dit is opnieuw een voorbeeld van het denken in binaire opposities, zoals ook te zien was bij gender.

Daarnaast is het oriëntalisme nauw verbonden met het postkolonialisme. Opvallend is dat deze term bij Saïd nooit valt, terwijl het zo duidelijk op dezelfde lijn ligt. Er is veel discussie over een sluitende definitie van het begrip, maar de meest treffende vind ik die van Elleke Boehmer. Rock et al. gebruiken tevens deze definitie in het boek *Literatuur in de wereld*, omdat het een zowel brede als toch kritische definitie betreft:

‘The term postcolonialism addresses itself to the historical, political, cultural and textual ramifications of the colonial encounter between the West and the non-West, dating from the sixteenth century to the present day. It considers how this encounter shaped all those who were party to it: the colonizers as well as the colonized. [...] [T]he postcolonial is that which questions, overturns, and/or critically refracts colonial authority - its epistemologies and forms of violence, its claims to superiority.’³⁵

Het postkolonialisme is dus juist het kritisch bekijken van het geconstrueerde discours en de binaire opposities die daarbij horen.

Tijdens het analyseren zal ik erop letten of er andere culturen dan onze eigen naar voren komen in het boek en hoe deze vervolgens belicht worden. Wordt er een duidelijke vergelijking gemaakt tussen de twee? Is er sprake van binaire opposities? En is er vervolgens sprake van een hiërarchie waarbij de vreemde cultuur als minderwaardig wordt gezien? Ook zal ik in de gaten houden

³³ Besser 2013, p. 136

³⁴ Hegel & Fleischhacker 2004

³⁵ Besser 2013, p. 136

of er binnen de eigen cultuur verschillende groepen tegenover elkaar staan, zoals de verschillende standen binnen een maatschappij. Het is aannemelijk dat dit in de vrije jaren 60 en 70 heel anders wordt belicht dan in het begin van de 20^e eeuw. Tot slot zou er ook juist sprake kunnen zijn van een kritische houding tegenover het sociale construct van oriëntalisme of *Andersheit*: is er een postkoloniale houding terug te zien in de jeugdliteratuur? Ofwel, worden de kolonialistische houding en vormen van ‘othering’ die eventueel voorkomen in de boeken afgekeurd?

4.4.4 Geloof

Het christelijk geloof heeft in Europa, en daarmee ook in Nederland, een grote invloed gehad op de vorming van de maatschappij. De normen en waarden die hierbij horen zijn in vrijwel alle aspecten van onze maatschappij verweven en in de geschiedenis zijn er een hoop gebeurtenissen terug te leiden op het christendom. Het lijkt mij om deze reden dan ook vrijwel onmogelijk om dit aspect niet op te nemen in mijn onderzoek. Opvallend genoeg blijkt uit de resultaten van Renate Mamber dat geloof nauwelijks een rol speelde in de historische kinderboeken die zij heeft geanalyseerd. In de eerste door haar onderzochte periode is het geloof vrijwel niet terug te vinden.³⁶ In de tweede periode is er slechts hier en daar wat kritiek op de christelijke geloofsleer, maar verder blijft de rol voor het geloof nog steeds klein.³⁷ Mamber vindt dit zelf ook zeer opvallend, aangezien het geloof in de middeleeuwen toch behoorlijk aanwezig was in het dagelijks leven. Een sluitende verklaring voor deze discrepantie heeft zij niet, maar noemt slechts als optie dat de schrijvers van de boeken geen christelijke achtergrond hebben en het wellicht om die reden weg hebben gelaten uit hun werk.³⁸

In dit onderzoek denk ik echter wat meer resultaten te vinden op het gebied van geloof. De reden hiervoor is het feit dat ik andere perioden zal behandelen dan Mamber destijds heeft gedaan. Volgens Parlevliet waren de historische jeugdboeken in de vroege dagen van het genre, ruwweg 1848-1870, in te delen in twee groepen, die op tegenovergestelde manieren betrekking hadden op het pedagogische discours.³⁹ De eerste groep boeken is te kenmerken door een liberale, humanistische insteek. De educatieve idealen van de schrijvers sloten nauw aan bij de idealen van de openbare scholen op dat moment en promootten een onconfessionele manier van geloven. ‘Their motives for transmitting national history to children in this form were based on a desire to foster a national-cultural awareness suitable for children from all religious and ideological backgrounds.’⁴⁰ De tweede groep staat hier lijnrecht tegenover. De auteurs van deze boeken waren tegen het onconfessionele karakter van de scholen in die tijd. Zij wilden met hun werk het tekort aan orthodox-protestants onderwijs compenseren. ‘They glorified orthodox Protestantism [...], promoting the restorative ideology of an orthodox Protestant nation, thereby conveying the message that the religious moderateness taught in

³⁶ Mamber 1995, p. 20

³⁷ Mamber 1995, p. 34

³⁸ Mamber 1995, p. 60

³⁹ Parlevliet 2014, p. 474

⁴⁰ Parlevliet 2014, p. 474

schools was wrong.⁴¹ Mamber onderzocht in haar thesis boeken uit een iets latere periode dan die Parlevliet hier beschrijft, en zal dus niet met deze twee groepen in aanraking zijn gekomen. In mijn onderzoek richt ik me echter wel op een deel van deze periode, waardoor ik wellicht een grotere rol voor religie zal vinden. Interessant is ook om te zien of het geloof in de tweede periode van mijn onderzoek evenals bij Mamber vrijwel afwezig zal zijn, en uiteraard hoe dit vervolgens in de derde periode zit. De specifieke aspecten waarop ik zal letten zijn allereerst of het geloof in het boek voorkomt, ten tweede welke rol geloof speelt en ten derde of het geloof positief of negatief belicht wordt.

⁴¹ Parlevliet 2014, p. 475

5 ANALYSE

5.1 De boeken

Voordat ik overga tot het bespreken van de resultaten, zal ik eerst van ieder bestudeerd boek een korte samenvatting geven.

In *De schildknaap van Gijsbrecht van Aemstel (1862)* speelt Koenraad de hoofdrol. Hij is na de dood van zijn ouders in huis genomen door zijn oom Jacob van Maerlant, die hem opleidt tot klerk. Koenraad heeft echter andere ambities: hij wil ridder worden en vechten voor een heer. Wanneer hij met zijn oom graaf Floris V bezoekt, maakt hij zo'n goede indruk op deze graaf, dat deze hem aanstelt tot schildknaap van Gijsbrecht van Aemstel. Van Aemstel blijkt uiteindelijk echter in een complot te zitten met een aantal andere edelen om graaf Floris V gevangen te nemen. Dit lukt hen ook en ze zijn zelfs gedwongen de graaf te vermoorden, om te voorkomen dat hij bevrijd wordt. Hierdoor krijgen zij een hele hoop mensen tegen zich, want de graaf was zeer geliefd. Uiteindelijk verliezen zij de strijd en krijgen hun straf. Koenraad toont een hoop moed en blijft aan de goede kant staan, waardoor hij aan het einde van het boek tot ridder wordt geslagen.

Fulco de minstreel (1892) draait om de jonge Fulco, die samen met jonker Jan en hun heer Gijsbrecht van IJselstein op weg is naar diens bruiloft. Op de bruiloft vindt een steekspel plaats waar Gijsbrecht de tot dan toe onoverwonnen heer van Vianen verslaat. Deze kan dit niet verkroppen en neemt wraak door Gijsbrecht in een politiek dilemma te brengen: hij moet kiezen tussen vechten tegen de bisschop van Utrecht, aan wie hij juist trouw verschuldigd is, of aangevallen worden door de heer van Vianen. Hij kiest voor dit laatste en wordt gevangen gezet. Ondertussen wordt zijn burcht te IJselstein omsingeld en moet zijn kersverse bruid Bertha de boel verdedigen. Fulco doet pogingen om zijn heer te bevrijden: eerst verkleed als marskramer, maar dit mislukt, en vervolgens als minstreel, waarbij hij wel succes behaalt. De burcht is echter al gevallen en de paar overgebleven strijders worden veroordeeld. Het volk vindt dit echter een gruwelijke misdaad en komt in opstand, waardoor iedereen toch bevrijd wordt. Gijsbrecht en Bertha zijn weer bij elkaar en leven nog een gelukkig leven, Fulco wordt tot ridder geslagen, en alle slechteriken krijgen uiteindelijk hun straf.

De brief voor de koning (1962) speelt zich niet daadwerkelijk in de middeleeuwen af, maar in een fictief land, waar het leven is als in de middeleeuwen. Tiuri is een jonge jongen die, net als alle andere jongens, ridder wil worden. Ze moeten hiervoor eerst een hele nacht in een kapel doorbrengen in doodse stilte. Terwijl ze daar zitten hoort Tiuri echter iemand op de deur kloppen en doet toch open. Van deze persoon krijgt hij de opdracht om een brief naar de zwarte ridder met het witte schild te brengen. Dit doet hij, maar de zwarte ridder blijkt op sterven na dood. Hij zegt hem dat hij de brief naar de koning van Unauwen moet brengen. Niemand mag weten wat er in de brief staat, behalve de koning. Onderweg logeert hij een nacht op het kasteel van Mistrinaut, waar hij plots vastgebonden en bijna vermoord wordt door vier grijze ridders. Dit blijkt te berusten op een misverstand, want de

grauwe ridders dachten dat Tiuri degene was die de zwarter ridder gedood had. De ridders reizen een tijd met hem mee, tot aan de bergen. Hier vindt Tiuri een kluizenaar die hem, samen met zijn knechtje Piak, de weg door de bergen kan wijzen. Onderweg worden Tiuri en Piak goede vrienden en Piak besluit na de bergen verder met hem mee te reizen. Wanneer ze in de stad Dangria gevangen worden genomen, vreest Tiuri voor het lot van de brief en besluit het geheimschrift dat erin staat uit zijn hoofd te leren. Door een list weten ze uiteindelijk toch vrij te komen en reizen verder. Uiteindelijk komen ze bij de koning van Unauwen aan en geven hem de boodschap door. Het bleek dat de jongste zoon van de koning zijn oudere broer door een list om het leven wilde brengen, zodat hij kroonprins zou worden. Dit kan nu voorkomen worden, doordat Tiuri en Piak de brief bezorgd hebben. Eenmaal thuis wordt Tiuri toch tot ridder geslagen en Piak wordt zijn schildknaap.

In *Rutgers reis (1989)* volgt de lezer Rutger, die in het begin van het boek in een klooster woont. Hij is leergierig en wil veel weten, maar past volgens Vader Abt niet in het klooster vanwege zijn iets te grote interesse in meisjes. Hij stuurt Rutger op reis om een boek te schrijven over de wonderen die hij onderweg tegenkomt. Onderweg beleeft Rutger een hoop avonturen, waaronder een ontvoering, omdat hij wordt aangezien voor de zoon van een edelman. Uiteindelijk ontsnapt hij samen met deze zoon en worden ze reisgenoten. Na een tijd gereisd te hebben wordt Rutger nieuwsgierig naar het lot van zijn ouders die hij al lang niet meer heeft gezien. Hij ontdekt dat zijn vader psychische problemen heeft en is opgenomen en dat zijn moeder is verhuisd naar haar geboortedorp om daar een herberg te beginnen. Uiteindelijk vindt hij haar terug en helpt hij samen met zijn grote liefde Maria om de herberg op te knappen.

Schijndood (2003) is van iets andere aard dan de rest van de boeken, omdat het zich deels in onze eigen tijd afspeelt. Kris is een student die al jaren geplaagd wordt door nare dromen. Om hier vanaf te komen gaat hij naar een reïncarnatietherapeute. Zij brengt hem onder hypnose en zo ontdekt hij zijn vorige leven als Olivier in de middeleeuwen. Olivier is een schildersleerling die gediagnostiseerd wordt met melaatsheid. Aangezien dit een besmettelijke ziekte is, wordt hij uit de stad verbannen en in een zogenaamd 'klaphuis' opgenomen. Hij voelt zich verstoten en eenzaam en besluit uiteindelijk dat hij daar niet kan blijven. Hij ontmoet op zijn weg Jeroom Couttenier, een zogenaamde wonderdokter, en reist met hem mee. Dr. Couttenier houdt mensen voor de gek, geholpen door Isa, zijn vriendin, maar probeert mensen ook daadwerkelijk te helpen. Al gauw breekt echter de pest uit in het land en de ziekte eist heel veel slachtoffers. Olivier reist terug naar zijn familie in Alkmaar, die allemaal overleden blijken te zijn, behalve zijn vader. De laatste dagen van diens leven verzorgt Olivier hem, tot ook hij overlijdt. Olivier zorgt er dan expres voor dat ook hij de pest krijgt, zodat hij kan sterven voor de melaatsheid hem kreupel maakt. Kris krijgt hierna rust in zijn hoofd en is verlost van de nachtmerries.

Reinhart (2014) speelt zich af in het begin van de twaalfde eeuw. Wolfram Reinhart is de zoon van Reiner Reinhart, een edele burchtheer. Zijn vader wil dat Wolfram opgroeit tot een verstandige

heer die hem kan opvolgen. Wolfram voelt zich echter gevangen op de burcht en wil de wereld zien. Hij droomt van een leven als krachtige ridder, zoals zijn oom Raymond dat ook is. Hij treedt uiteindelijk dan ook in de voetsporen van zijn oom en wordt een gevierd krijger. Stiekem is hij verliefd op Magdalena, de dochter van een vrijgevochten beeldhouwer uit Italië die Reiner eerst gevangen had genomen, maar die nu al jaren bij hen woont. Zijn vader is het hier niet mee eens, hij heeft een andere, edelere bruid voor Wolfram in gedachten. Hij verdrijft Magdalena van zijn land in de hoop dat dat alles oplost. Wolfram geeft helaas niet zomaar op en gaat op reis om haar te zoeken. Hij komt langs veel toernooien en kruistochten en ziet in dat geweld veel schade kan aanrichten, maar dat het ook soms nodig is om het recht te doen zegevieren. Hij ontdekt wat voor gruwelen er gebeuren uit naam van het geloof en begint ook hieraan te twijfelen. Hij reist naar het Midden-Oosten en leert de oosterse cultuur kennen. Wolfram leert veel op zijn reis en twijfelt steeds meer aan de ideeën die eerst vanzelfsprekend waren.

5.2 Hoofdpersonen

Periode 1860 – 1900

Zowel in *De schildknaap van Gijsbrecht van Aemstel* als in *Fulco de minstreel* worden de personages erg zwart-wit weergegeven. Een persoon is óf helemaal goed en heeft alleen maar goede eigenschappen, óf door en door slecht. Dit maakt het heel gemakkelijk om eigenschappen die goed of slecht gewaardeerd worden te herkennen: alle eigenschappen van een goed personage zijn dus ook goede eigenschappen en vice versa. Het is heel expliciet wat de auteurs wel of niet waarderen in een persoon en hoe zij een held voor zich zien. De auteur van *Fulco* gaat hier zelfs nog een stapje verder in: zijn slechteriken zijn ook nog eens allemaal lelijk. Peer, de knecht van Van Borselen, de grootste schurk, wordt omschreven met een ‘schurkengezicht’. Aan de andere kant wordt ook schoonheid als een goede eigenschap gezien, die een ridder zeker moet hebben.

In *De schildknaap* is graaf Floris V een van de goede personen. Hij wordt geprezen en als held gepresenteerd, omdat hij zich als edele bezighoudt met de belangen van het volk en de macht van de adel juist wat inperkt. De auteur probeert er dus voor te zorgen dat de lezer meer aan de kant van het volk staat dan aan de kant van de adel. Ook Koenraad wordt geprezen als hij opkomt voor de dorpers tegenover schildknaap Willem, die ze juist minzaam uitscheldt. Een andere aanwijzing is het feit dat alle slechteriken uit het boek, zoals Van Aemstel, juist een afkeer hebben van het gewone volk, de ‘laaggeborenen’. Ook bij *Fulco* komt deze eigenschap naar voren. Fulco is de hoofdpersoon en niet van adel, maar wordt wel beschreven als een held. Er is weinig afstand te zien tussen hem en zijn heer Gijsbrecht, ze maken gezellig samen grapjes bijvoorbeeld. Toch kent hij zijn plaats en zijn verplichting om trouw te zijn aan zijn heer. Plicht en trouw worden zeer belangrijk en eervol

omschreven. Fulco bezit deze eigenschappen dan ook volledig, en al zijn tegenstanders juist niet. Dit wijst op het belang dat wordt gehecht aan de sociale hiërarchie. In beide boeken lijkt op deze punten een discours door te schemeren waarin er een duidelijk beeld vaststond van goede eigenschappen tegenover slechte eigenschappen. De boeken komen vrij belerend over; blijkbaar moest de jeugd goed weten wat goed en slecht was. Dit beeld komt ook overeen met de bevindingen die Mamber doet in de eerste periode die zij onderzoekt. Hoewel deze periode iets later in de tijd licht, lijkt deze op dit punt overeen te komen: ook daar zijn de hoofpersonen altijd moedig en twijfelen ze niet over goed en kwaad.⁴²

Koenraad, de hoofdpersoon van *De schildknaap*, wordt op een van de eerste bladzijden direct expliciet een held genoemd. Door het boek heen blijkt hij over ridderlijke eigenschappen te beschikken en eigenlijk alles wat hij doet, doet hij perfect. Op het moment dat hij achter het plan van zijn heer komt, kiest hij bijvoorbeeld de perfecte middenweg om daarmee om te gaan. Hij is trouw aan zijn heer en wil hem niet verraden, maar wil toch Floris V waarschuwen voor de misdaad, dus stuurt hij een anoniem briefje met een cryptische boodschap. Ridderlijkheid blijkt een belangrijke eigenschap, het komt steeds weer terug. Er wordt zelfs genoemd dat er in ieder mens iets ridderlijks moet zitten. Diederick, de dienaar van Floris V, gaat tot het uiterste voor zijn heer en sterft zelfs voor hem. Dit wordt gezien als de ultieme vorm van trouw en ridderlijkheid.

In beide boeken wordt ook geweld op een positieve manier belicht. De jacht als vermaak wordt in *De schildknaap* als iets spectaculairs gezien en hoe meer dieren er gedood worden, hoe beter. Ook dit is terug te zien bij *Fulco*. Het steekspel wordt als iets zeer positiefs gezien en degene die de meeste kracht heeft en wint is een held. Ook heeft Fulco op een gegeven moment 'lust om te vechten' en kijkt ernaar uit om zich te mengen in het gevecht. Het is dus een goede eigenschap om krachtig te zijn en niet terug te schrikken voor geweld. Daartegenover wordt klein zijn gelijk gesteld aan zwakte. Graaf Jan is klein van stuk en daarmee ook meteen zwak en makkelijk te overheersen. Eigenschappen als zwak en verlegen zijn, worden hier weergegeven als zeer negatief. Het belang dat in deze boeken wordt gehecht aan ridderlijkheid en kracht kan ook worden gekoppeld aan het belang van mannelijkheid. Het feit dat er zoveel nadruk wordt gelegd op kracht als een goede eigenschap in deze periode, kan ermee te maken hebben dat de hoofpersonen mannen zijn en er in deze tijd, in dit discours, van mannen verwacht werd dat zij krachtig en sterk zijn.

Periode 1960 – 1990

In deze periode worden de personages lang niet zo zwart-wit omschreven als voor 1900. Zo heeft Rutger in *Rutgers reis* ook duidelijk omschreven negatieve eigenschappen. Hij wordt veel te snel en te heftig verliefd is en uiteindelijk ook niet voorzichtig met seks, waardoor hij zijn vriendin ongepland bezwangerd. Daarnaast blijkt hij een onervaren reiziger die nog veel moet leren. Er is hierdoor ook

⁴² Mamber 1995, p.17

sprake van een psychologische ontwikkeling: Rutger verandert door zijn reis. Daarnaast zijn ook slechteriken niet door en door slecht te noemen, ze hebben vaak een achtergrond die hun gedrag verklaart, of ze hebben naast de misdadige trekjes ook positieve eigenschappen. De moordende zoon van Grembinger had bijvoorbeeld berouw van zijn daden en leed aan een depressie die zijn gedrag deed verklaren. In *De brief voor de koning* heeft de hoofdpersoon Tiuri wel voornamelijk positieve eigenschappen. Hij is heldhaftig en slim en bereikt uiteindelijk dan ook zijn doel om ridder te worden. Toch wordt hij minder de hemel in geprezen dan Fulco en Koenraad. Hier is de invloed van het realisme te zien op de historische jeugdliteratuur. Dit realisme kwam, zoals in de inleiding besproken, vanaf de 20^e eeuw op binnen de literatuur. Hier blijkt de stroming dus ook haar sporen te hebben achter gelaten in de jeugdliteratuur. Niet langer wordt alleen de aantrekkelijke kant van geweld getoond, maar ook de dagelijkse beslommeringen. Vooral in *Rutgers reis* zijn de personages realistischer beschreven. Het zijn meerzijdige, ofwel *round characters*, in plaats van eenzijdige, of *flat characters*, zoals in de eerste periode het geval was.

In *Rutgers reis* worden wetenschap en slimheid gezien als goede eigenschappen. Rutger lijkt bij zijn geboorte al na te denken en groeit op tot een leergierige jongen. Kennis en wetenschap worden hier boven ridderlijkheid gewaardeerd. Rutger vindt ridderlijkheid eerst zeer indrukwekkend, maar de realiteit valt hem tegen, hij heeft het geïdealiseerd. Dit verschilt met *De brief*, waarin ridderlijkheid wel bovenaan staat. Tiuri is ook wel slim en bedenkt bijvoorbeeld een goede list om zijn vriend Piak te bevrijden, maar moed en kracht worden toch belangrijker gevonden.

In *Rutgers reis* hebben de hoofdpersonen veel te kampen met problemen die losstaan van de tijd waarin ze leven. Het zijn problemen die ook nu nog spelen, de tijd fungeert slechts als een achtergrond. Zo wil Rutger graag seks met Maria, ondanks het feit dat zij daardoor zwanger kan raken. Ook blijkt de ongeplande zwangerschap van Maria een vals alarm. Rutger en Maria blijken uiteindelijk zelfs helemaal geen kinderen te kunnen krijgen en adopteren daarom twee kinderen. Ook de psychische problemen van de vader van Rutger zijn een goed voorbeeld hiervan. Zijn ziekte wordt duidelijk omschreven en wordt niet als iets gênants gezien, een vrij moderne insteek voor de middeleeuwen.

Periode 2000 – heden

Ook in deze periode worden personages met wat meer diepgang omschreven. Ze bezitten zowel goede als slechte eigenschappen en het is vaak ook niet direct duidelijk of iemand nu als goed of als slecht beoordeeld wordt. Zo verschillen in *Reinhart* de vader en de oom van Wolfram nogal van mening over de eigenschappen die iemand een goed persoon maken. Vader Reiner hecht veel waarde aan kennis, wijsheid en wetenschap en keurt geweld af, terwijl oom Raymond een voorstander is van kracht, dapperheid en geweld, maar wat nu het beste is wordt niet direct duidelijk. Daarnaast is er in deze periode, meer dan in de vorige, duidelijk aandacht voor psychologische ontwikkeling bij de

(hoofd)personages. Op zijn reizen komt Wolfram erachter dat de meeste ridders geen interesse hebben in kennis, maar slechts in glorieuze gevechten, veel drank en lekker eten. Wolfram ergert zich steeds meer aan dit gedrag en lijkt zo deels in de voetsporen van zijn vader te treden, hoewel hij eerst lijnrecht tegenover hem stond. In eerste instantie droomt Wolfram ervan om ridder te worden en vindt hij vechten en geweld iets spannends, maar langzaamaan ziet hij ook de keerzijde hiervan. Hij denkt over veel dingen anders dan de andere ridders, zoals de behandeling van vrouwen, standenverschillen, geloof en het belang van kennis. Als lezer beleef je alles vanuit het perspectief van Wolfram, waardoor je gemakkelijk met hem sympathiseert en meeleeft. Het lijkt dan ook zo geschreven te zijn, bewust dan wel onbewust, dat de jonge lezer in zijn gedachtegang meegaat en zo dezelfde lessen leert. Wolfram is veel in tweestrijd met zichzelf, denkt veel na en twijfelt veel, vooral naar het einde van het boek toe:

*'Hij heeft geen houvast meer. De wereld, die ooit zo eenvoudig leek, is door zijn ervaringen veranderd in een onontwarbaar kluwen. Niet alleen het tollende helal met een bolronde aarde, maar ook het onmenselijke verschil tussen edelen en armen, en dan die vreemde opeenstapeling van godsdiensten, van religieuze strekkingen die elkaar genadeloos bekampen.'*⁴³

Hier wordt ook het belang van kennis van de wereld naar voren gebracht. Door zijn ervaringen met andere mensen en culturen leert Wolfram dat alles niet zo zwart-wit is als hij altijd dacht. Dit wordt als goede eigenschap meegegeven: denk na, ga niet op vooroordelen af en vorm je eigen mening. Wolfram lijkt uiteindelijk de gulden middenweg te zijn tussen zijn vader en zijn oom.

Opvallend is dat in een boek waarin persoonlijke ontwikkeling zo nadrukkelijk centraal staat, de secundaire personages vrij zwart-wit worden afgetekend. Vader en oom zijn beiden extremen: de één staat voor wetenschap, de ander voor kracht. Ook de ridders worden nogal over één kam geschoren, allemaal houden ze van geweld, drank en vrouwen.

Ook in *schijndood* zien we psychologische ontwikkeling bij Olivier. Er wordt expliciet weergegeven wat er allemaal in hem omgaat. Niet alleen de logische redeneringen, maar vooral ook zijn overdenkingen en gevoelens. Bij Kris is dit ook het geval. Hij komt er langzaamaan achter dat schilderen zijn passie is en dat hij zijn hart wil volgen. Dit komt doordat het schilderen van Olivier omschreven wordt als iets met passie, hij wordt er gelukkig van en vergeet zijn ellende. Het blijkt dus een goede eigenschap om je hart en je passie te volgen, want daar word je gelukkig van.

In *schijndood* komt duidelijk naar voren dat intelligentie een belangrijke goede eigenschap is. Wetenschap en kennis zijn belangrijk en goedgelovigheid wordt veroordeeld. Dr. Couttenier heeft veel met wetenschap, hij kent de kracht van het placebo-effect en heeft een zeer moderne en nuchtere

⁴³ Enckels 2014, p. 241

instelling. Dit wordt als iets positiefs gezien. In *Reinhart* komt dit vooral naar voren in de vader van Wolfram, die wetenschap duidelijk belangrijk vindt en er de hele dag mee bezig is. Dit wordt niet direct als positief, maar meer als wat extreem beoordeeld. Wolfram komt er op zijn reis echter achter dat kennis van de wereld en van andere culturen heel belangrijk is. Het blijkt dus toch een goede eigenschap. In deze periode is een duidelijke verschuiving te zien ten opzichte van de eerdere perioden van kracht naar intelligentie als positieve eigenschap, dit komt in beide onderzochte boeken duidelijk terug. Deze verschuiving kan gekoppeld worden aan het discours van nu. Wetenschap heeft in de huidige maatschappij een veel prominentere rol gekregen en is vooral veel meer in het dagelijks leven doorgedrongen door bijvoorbeeld productie en management op basis van wetenschappelijke beginselen. Blijkbaar wordt het in deze tijd belangrijker gevonden om veel kennis te bezitten dan veel kracht.

5.3 Gender

Periode 1860 – 1900

Vrouwen spelen geen bijzonder grote rollen in zowel *De schildknaap* als *Fulco*. In *De schildknaap* komt duidelijk naar voren dat vrouwen beschermd moeten worden en dat dit de taak van mannen, en in het bijzonder van ridders is. Wel spreekt de vrouw van Gijsbrecht van Aemstel haar man op een gegeven moment tegen. Ze lijkt hier slimmer en doordachter bezig te zijn dan haar man en verwoordt ook de goede gedachten, niet de misdadige. De vrouw is hier dus niet passief, maar is verstandig en probeert haar man op het rechte pad te houden. Ze lijkt minder verblind door macht en gevoeliger. Ook in *Fulco* wordt de vrouw omschreven als een zwakker wezen dan de man. Zo moet Bertha, de bruid van Gijsbrecht, beschermd worden tijdens de afwezigheid van haar man. Toch lijkt de schrijver hier een andere boodschap aan toe te willen voegen, want Bertha is juist erg moedig en deze eigenschap wordt ook geprezen. Zij blijkt helemaal niet beschermd te hoeven worden, maar dit prima zelf te kunnen. We zien hier dus een uitzondering op de traditionele rol voor de vrouw in de middeleeuwen. Het is denkbaar dat de auteur een realistisch beeld van de behandeling van vrouwen in de middeleeuwen neer heeft willen zetten, maar tevens een voorbeeld aan de lezers heeft willen geven dat hij beter vindt. Hoe dan ook wijst deze uitzondering op een discours waarin vrouwen minder zwak en ondergeschikt worden gevonden dan in de middeleeuwen het geval was. Hele sterke kritiek wordt er echter niet geuit.

In *Fulco* luistert Fulco op een gegeven moment naar mooie muziek en raakt hier ontroerd door. Dit wordt weergegeven als iets gênants en hij slikt dan ook snel zijn tranen weg. Mannen mogen niet ontroerd raken of emotioneel zijn bij het luisteren van muziek. Bij de overgave van de burcht wordt er echter gezegd dat de mannen zich niet schamen voor hun ontroering. Er is dus een grens waarna mannen wel ontroerd mogen zijn. Dat er expliciet bij genoemd wordt dat ze zich nu niet

schamen, duidt er wel op dat het normaal geacht wordt dat mannen zich wel schamen voor ontroering. Hieraan kunnen we de theorie van Joanne Butler koppelen. Het is blijkbaar een discursieve regel in de maatschappij dat mannen hun emoties binnenhouden, dus doen de mannen dat. Door constante herhaling is dit de norm geworden en gedraagt men zich ernaar: performativiteit. Hier is dus duidelijk de binaire oppositie te zien van mannelijkheid vs. vrouwelijkheid. Ontroering door muziek is niet mannelijk en mag daarom niet getoond worden. Dit wordt in het boek niet aan de middeleeuwen gekoppeld, maar gepresenteerd als iets dat algemeen geldend is. Hierin zien we dus het discours van deze periode terug.

Periode 1960 – 1990

Ook in deze periode bekleeden vrouwen geen grote rollen in de romans. In *De brief voor de koning* komen nauwelijks vrouwen voor en er wordt ook vrijwel niets gezegd over wat er van een vrouw wordt verlangd. Alle jongens willen ridder worden, het is dus mannelijk om een dappere ridder te willen zijn. Hier is weer die maatschappelijk bepaalde dichotomie zichtbaar tussen mannelijk en vrouwelijk: ridder zijn is iets mannelijks, dus ook alle jongens willen dat. Kracht en ridderlijkheid worden hier opnieuw als iets mannelijks bestempeld, zoals dat ook in de vorige paragraaf al bleek.

In *Rutgers reis* komen wat meer vrouwen voor. De grootste rol is voor Maria, de grote liefde van Rutger. Liefde en seksualiteit komen veel terug in het boek en worden ook behoorlijk vrij omschreven. Rutger schaakt op zijn reis meerdere meisjes, ook al houdt hij van Maria, en heeft duidelijk vleeselijke lusten. Ook zijn de vrouwen een stuk vrijer in hun seksualiteit dan in de andere boeken. Vader Abt noemt hoeren ‘collega’s van Maria Magdalena’. Hij veroordeelt het beroep nauwelijks en trekt zelfs een Bijbelse vergelijking. Deze seksuele vrijheid, ook voor vrouwen, zou te koppelen kunnen zijn aan het feminisme uit de jaren 60. Wanneer dit boek uitkomt (1989) is het feminisme al aardig geworteld in de samenleving. De manier waarop er in dit boek wordt omgegaan met seksualiteit wijst duidelijk op een maatschappij waarin de vrouw meer vrijheid heeft dan in de eerder perioden.

Vrouwen worden wel als enigszins zwakker dan mannen weergegeven in *Rutgers reis*. De moeder van Rutger stond er bijvoorbeeld na de opname van haar man alleen voor en trok dit niet. Vrouwen kunnen dus niet zonder man. Uiteindelijk kan zij het echter wel, want ze maakt een doorstart met haar café, zij het wel met hulp van Rutger. Daarnaast wordt er nog een soort kloof duidelijk tussen mannen en vrouwen, waarin genoemd wordt dat mannen ‘vrouwendingen’ niet begrijpen. Rutger snapt bijvoorbeeld niets van ongesteld zijn en mogelijke zwangerschappen. Wederom is hier de dichotomie die Butler noemde zichtbaar: mannelijk en vrouwelijk zijn erg gescheiden en verschillend.

Periode 2000 – heden

Opnieuw zien we geen vrouwen in grote rollen in deze periode. In *Schijndood* wordt de moeder van Olivier echter wel afgeschilderd als iemand die meer moed heeft dan haar man: zij durft wel het klaphuis in met haar zoon. Ook Isa, de vriendin van Jeroom, wordt beschreven als iemand die anders is dan andere vrouwen. Er worden dus wel voorbeelden gegeven van vrouwen die niet passief op de achtergrond blijven en zich laten beschermen. Isa noemt echter wel dat zij als vrouw een man nodig heeft voor zekerheid in haar leven. Dit is eigenlijk de enige reden dat zij met Jeroom is. De vrouw is dus wel afhankelijk van de man. Dit zegt echter niet erg veel over het discours waarin het boek verschenen is, aangezien een vrouw in de middeleeuwen eigenlijk per definitie van de man afhankelijk was, door de toenmalige inrichting van de maatschappij. Dat er uitzonderingen naar voren worden gebracht laat echter wel zien dat de auteur in een discours leeft waarin vrouwen anders worden bekeken.

In *Reinhart* spelen er geen vrouwen een hoofdrol, maar komt de genderproblematiek zeker veel naar voren. Er wordt duidelijk gemaakt welke rol vrouwen in de middeleeuwen hadden, hoe er over hen werd gedacht en hoe zij behandeld werden. Dit wordt vervolgens geproblematiseerd door Wolfram, die zijn twijfels heeft of dit allemaal wel goed is en er gedurende het boek steeds meer van overtuigd raakt dat dit inderdaad anders moet. In het begin van het boek wordt de situatie als vrij normaal beschreven. Hier wordt bijvoorbeeld door Wolfram genoemd dat meisjes zich toch niet tegen een edelman als hij zouden durven verzetten. Hier wordt verder geen negatief oordeel over uitgesproken. Ook wordt de vrouw al vrij in het begin omschreven als '[...] een onbetrouwbaar, lokkend wezen.'⁴⁴ De vrouw als wezen dat de man behekt kom vaker voor in het boek, ook in het hoofd van Wolfram, hoewel hij hier wel wat op terugkomt. Wanneer Wolfram een groep gelovigen ontmoet die zichzelf 'vrienden van God' noemen, en binnen wiens geloof mannen en vrouwen gelijk zijn en evenveel te zeggen hebben, staat hij versteld en voelt hij een afkeer van dit idee, maar ergens fascineert het hem toch. Herbert, een tegenstander van Wolfram, veroordeelt de Turkse vrouwen zelfs nog erger dan vrouwen van zijn eigen volk. Hij noemt ze 'geen vrouwen' en 'heksen'. In deze passage zien we vervolgens ook het omslagpunt bij Wolfram, die de Turkse vrouwen met zijn leven beschermt wanneer Herbert ze wil aanranden. Wanneer hem later gevraagd wordt waarom hij toch zo iets raars doet, blijkt dat hij een zeer moderne mening heeft gevormd:

'Wolfram geeft niet meteen antwoord op de vraag. Moslimvrouwen betekenen niets voor de kruisvaarders. Zij zijn de schoot waaruit nieuwe vijanden worden geboren. Zelfs hun eigen vrouwen betekenen nauwelijks iets voor de woeste Franken. De strijd aanbinden tegen een adellijke ridder voor een paar ketterse vrouwen, het lijkt inderdaad onzinnig. De oorzaak van zijn houding moet hij elders zoeken. En weer stuit hij op Magdalena, de dochter van een

⁴⁴ Enckels 2014, p. 60

*beeldhouwer, het onhuwbare meisje dat het voorwerp van zijn verering werd en de lange discussies met Francesco en Maria die hem een ander waardebeseft bijbrachten en vooral de manier waarop het koppel met elkaar omging had iets dat zo warm, open en oprecht was. Ze waren... gelijken. 'Ze hadden niets misdaan', zegt hij zwak. 'Er is geen eer in het mishandelen van een vrouw.'*⁴⁵

In *Reinhart* is veel duidelijker dan in alle andere boeken, een problematisering van het genderprobleem, zoals Butler het presenteert, terug te zien. De discursieve regels die er bestaan voor de behandeling van vrouwen komen duidelijk naar voren en hieruit blijkt ook de grote tegenstelling tussen mannelijk en vrouwelijk. Mannen zijn dominant en doen wat ze willen, vrouwen zijn aan hen ondergeschikt. Meer dan in de andere boeken wordt dit veroordeeld: de hoofdpersoon gaat hier letterlijk tegenin. Dit wijst op een discours waarin er niet zo'n sterke hiërarchische structuur is binnen gender en mannen en vrouwen beiden vrijer zijn.

5.4 Oriëntalisme

Periode 1860 – 1900

Zowel bij *De Schildknaap* als bij *Fulco* staan er binnen de westerse cultuur duidelijk twee groepen tegenover elkaar: de adel en het volk. In *De schildknaap* wordt er duidelijk negatief gedaan over de adel. De dorpers worden verdedigd door Koenraad en dit is een goede zaak. De adel die wel positief benaderd wordt, is adel die opkomt voor de belangen van het volk, zoals Floris V. De slechteriken in het verhaal zien het volk duidelijk als 'De Ander' in negatieve zin. Ze hebben veel vooroordelen ten opzichte van laaggeborenen. In *Fulco* wordt er wel met wat bewondering opgekeken tegen adellijken, maar ook weer vooral tegen de adel die zich niet te ver boven het volk stelt. Er komt duidelijk een vorm van *othering* naar voren in beide boeken. Het gaat hier weliswaar niet om twee verschillende culturen, maar toch zien de twee groepen elkaar duidelijk als de Ander zoals Hegel het begrip gedefinieerd heeft. Ze vergelijken zich met elkaar en distantiëren zich van elkaar. Hierdoor begrijpen ze elkaar niet en zien de Ander als minderwaardig en negatief. Binaire opposities spelen ook hier weer een rol.

Daarnaast komt in *Fulco* ook de oosterse cultuur terug. Er wordt spottend gesproken over een wonderdokter die uit het oosten komt en dingen probeert te verkopen. Hij is een kwakzalver en is een gierig mannetje. Ook zingt Fulco een lied dat de islam erg negatief neerzet en de christenen juist positief. De vreemde culturen worden hier duidelijk als 'Ander' neergezet, er wordt niet genuanceerd. Opnieuw zien we het denken in binaire opposities terug. Ook is de theorie van Saïd hier duidelijk te herkennen. Het westen is dominant tegenover het oosten en de verschillende culturen daar en denkt

⁴⁵ Enckels 2014, p. 235

superieur te zijn en autoriteit te hebben over de Oriënt. Het feit dat hier niet wordt genuanceerd zegt niet direct dat het oriëntalisme in het discours waarin dit boek is ontstaan ook nog zo sterk was, maar de auteur achtte het in ieder geval niet belangrijk genoeg om het weg te laten of te weerleggen. Het was dus geen belangrijke problematiek in die tijd. Dit wijst op een discours dat nog steeds doortrokken is van vooroordelen richting vreemde culturen.

Periode 1960 – 1990

Ook het thema van adel vs. het volk is in deze periode aanwezig. De adel wordt in *Rutgers reis* vooral omschreven als lui en als een stel nietsnutten. De reisgenoot van Rutger, Jan, is ook van adel, maar hij wordt wel positief beoordeeld. Hij lijkt echter wel een uitzondering. Daarnaast wordt er ook negatief gedaan over lilliputters en kleine mensen. Deze worden afgeschilderd als rariteiten en Rutger noemt ze kabouters. Het wordt wel duidelijk gemaakt dat dit voortkomt uit een soort onwetendheid en bijgeloof. Ook komt er een aantal andere culturen terug in de roman die allemaal nogal als ‘De ander’ worden gezien. De Joden zijn worden negatief beoordeeld: ‘Het blijven joden, hun bekering is maar schijn’⁴⁶. Engelsen worden gek genoemd en zigeuners zijn op een positieve manier anders, omdat ze geen oorlog voeren. Het is vooral opvallend dat Joden zo slecht afgezet worden in een boek dat in deze tijd geschreven is. Het blijft echter bij deze ene opmerking, dus hier is geen conclusie aan te verbinden. Het zou goed kunnen dat de schrijver zich slechts probeerde in te leven in de tijd waarin het boek zich afspeelt. Dit is opnieuw te koppelen aan de theorieën van Saïd en Hegel. De vreemde cultuur wordt weggezet als ondergeschikt en negatief.

Periode 2000 – heden

Oriëntalisme is in deze periode in beide romans op hele verschillende wijzen terug te zien. In *Schijndood* heeft Kris nogal wat vooroordelen over de reïncarnatietherapeut waar hij naartoe gaat. Wanneer hij haar uiteindelijk ontmoet, blijken deze echter helemaal niet te kloppen. Daarnaast worden melaatsen door het volk, en eigenlijk ook door Olivier, gezien als iets engs, iets vies en iets dat genegeerd behoort te worden. Het feit dat dit men hier zo over denkt wordt echter wel afgeschreven als dom en goedgelovig. De auteur lijkt de lezer dus wel de les mee te willen geven dat je anderen niet te snel tot ‘De Ander’ moet maken, maar iets langer moet nadenken. Dit wijst op een discours waarin vooroordelen niet gewaardeerd worden.

In *Reinhart* worden Mohammedanen en het oosten in het algemeen eerst als iets negatiefs weergegeven. Mohammedanen zijn de vijand en uit het oosten komt eigenlijk niets goeds. Dit is wat Wolfram vanuit zijn opvoeding heeft meegekregen en houdt hier in eerste instantie aan vast. Wolfram komt op zijn reizen uiteindelijk ook in het oosten terecht en leert hier de culturen kennen. Deze blijken

⁴⁶ Wilmink 1989, p.33

heel hoogstaand en verfijnd te zijn en van een veel hoger kennisniveau dan de westerse cultuur. Dit zorgt bij Wolfram eerst voor veel verwarring, omdat alles in strijd lijkt met zijn overtuigingen. Hij komt langzaamaan tot de conclusie dat men in het westen vooroordelen heeft die niet kloppen. De strijd met de islam blijkt heel anders dan Wolfram dacht. Door zijn bezoek aan deze cultuur ziet hij in dat er meerdere perspectieven zijn van waaruit je een situatie kunt bekijken. Vanuit zijn cultuur is hij gewend om moslims en mensen uit het oosten als de Ander te zien, mensen met wie hij niets gemeen heeft en die ondergeschikt zijn aan zijn aan hemzelf en zijn eigen cultuur. Dit is een heel duidelijk voorbeeld van de manier waarop het oriëntalisme in die tijd verweven zat in de cultuur. Wolfram leert echter dat deze manier van kijken naar andere culturen zeer kortzichtig is. Hij ziet in dat beide culturen positieve en negatieve eigenschappen hebben, en op sommige punten zelfs niet eens zoveel verschillen. Hij ziet mensen met een andere cultuur niet simpelweg meer als de Ander, iemand die hij niet kent en die hem niet interesseert, maar hij ziet de daadwerkelijke mensen erachter en raakt zelfs met ze bevriend. Dit is een zeer postkolonialistische insteek. Er wordt duidelijk kritiek gegeven op de kolonialistische en Oriëntalistische manier van denken in die tijd, zoals ook binnen het postkolonialisme gebeurde. Wanneer we dit deconstrueren, lijkt de boodschap van de schrijver dan ook te zijn dat het niet goed is om mensen direct te veroordelen. De wereld is niet zwart-wit, dus leer elkaar eerst kennen voordat je je conclusies trekt. De lezer leert met Wolfram mee en ziet ook dat er meer manieren zijn om tegen iets aan te kijken. Dit is duidelijk te koppelen aan de periode waarin dit boek is ontstaan. We leven inmiddels immers in een zeer multiculturele samenleving, waarin de problematiek van vooroordelen en overhaaste conclusies zeer aanwezig is.

Daarnaast is het belang van wetenschap en kennis een belangrijk thema binnen *Reinhart*, zoals eerder al besproken. De schrijver zet deze stelling extra kracht bij door juist de oosterse cultuur van de middeleeuwen te presenteren in zijn roman. Deze cultuur was in die tijd veel meer gebaseerd op de wetenschap dan de westerse. In het westen baseerde men zich voornamelijk op het christelijk geloof en daar mocht niet aan getwijfeld worden. Wolfram ziet dat het islamitische geloof wel samengaat met de wetenschap en realiseert zich hoe kortzichtig men in het westen vaak is. De schrijver gebruikt hier dus tevens zijn negatieve oordeel tegenover het oriëntalisme, om te laten zien dat kennis en verdieping in de wetenschap zeer waardevol kunnen zijn.

5.5 Geloof

Periode 1860 – 1900

Geloof speelt in beide boeken uit deze periode geen grote rol. Vooral in *De schildknaap* komt het nauwelijks voor. Het is alleen als iets vanzelfsprekends aanwezig, omdat dat nu eenmaal zo was in die tijd. In *Fulco* is dit eigenlijk hetzelfde, al komt het iets nadrukkelijker voor. Er komen veel uitspraken

als ‘God bescherm je’ voorbij, maar er lijkt geen oordeel meegegeven te worden over het geloof. Wel wordt bijgeloof negatief beoordeeld en als onzin afgedaan.

Het geloof blijkt in deze periode geen grotere rol te spelen dan in de eerste periode die Renate Mamber onderzocht. Beide onderzochte boeken lijken daarnaast ook niet te vallen onder een van de twee verschillende groepen van historische jeugdboeken uit die tijd, zoals Parlevliet die noemde.

Periode 1960 – 1990

In *De brief voor de koning* is geloof wederom slechts op de achtergrond aanwezig. Tiuri komt onderweg bijvoorbeeld twee monniken tegen die hem een slaappleats in hun klooster geven. Verder speelt het geloof echter nauwelijks een rol.

In *Rutgers reis* is dit een ander verhaal. Hier komt het geloof wel degelijk veel naar voren. Allereerst is Vader Abt behoorlijk vrijdenkend in zijn geloof, wat niet echt bij de tijd van de middeleeuwen past. Veel geestelijken die voorkomen in het boek zijn zeer bourgondisch qua eten en drinken en ook altijd vriendelijk. Ook leest de monnik die Rutger ontmoet een aantal wijsheden op van de Engelsman Langland, die een vrij moderne blik bieden op het geloof. Deze uitspraken komen daadwerkelijk uit de middeleeuwen, maar het feit dat de schrijver juist deze uitspraken in zijn roman heeft willen verwerken zegt wel iets over het discours waarin hij leefde en welke boodschap hij mee wilde geven aan de lezers. Het boek lijkt ontstaan te zijn in een discours waarin vrijdenkendheid hoog in het vaandel staat, zoals ook al bleek tijdens de analyse van het aspect ‘gender’. Het verschil tussen dit boek en *De brief*, waarin vrijheid in het geloof niet naar voren komt, is wellicht te koppelen aan de grote discrepantie in verschijningsjaar tussen beide boeken. *De brief* is verschenen aan het einde van de jaren 60, *Rutgers reis* zo’n twintig jaar later, in 1989. Hoewel er in de jaren 60 al zeker veel veranderingen in de maatschappij zullen hebben plaatsgevonden, hebben deze zich nog veel verder ontwikkeld en doorgetrokken in de jaren 70 en 80. Bovendien zullen waarden als de vrijheid van denken en spreken zich in het einde van de jaren 80 een stuk dieper geworteld hebben in de cultuur dan in de jaren 60 het geval was.

Daarnaast wordt er in *Rutgers reis* een heel hoofdstuk gewijd aan het leven van streng gelovige boeren. Eén boer heeft heel veel kinderen en wordt niet als gelukkig iemand beschreven. Hij gelooft dat je in de hemel komt door veel te bidden, hard te werken en gastvrij te zijn. Een ander boerenechtpaar dat Rutger tegenkomt heeft een zoon verloren die zichzelf heeft opgehangen. Vanwege zelfmoord is hij nu in de hel. Er wordt gesuggereerd dat hij homo was. Rutger gaat tegen de gedachtegang van het echtpaar in, volgens hem moet geloof vreugde bieden en iemand die zelfmoord pleegt weet niet goed wat hij doet, dus komt niet in de hel. Door deze uitspraken wordt hij aangezien voor de duivel. Hier komt opnieuw het discours van de jaren 80 duidelijk naar voren.

Periode 2000 – heden

In *Schijndood* is geen grote rol weggelegd voor het geloof. Het komt ook hier wel als vanzelfsprekend voor en wordt af en toe licht bekritiseerd, maar verder komt het nauwelijks op de voorgrond. Wel wordt bijgeloof en goedgelovigheid veel besproken en negatief beoordeeld. Dit past bij de nuchtere geest van het discours waarin dit boek is ontstaan. De negatieve houding tegenover bijgeloof is daarnaast te koppelen aan het belang dat in dit discours wordt gehecht aan de wetenschappen en aan kennis, zoals we in eerder paragrafen zagen.

In *Reinhart* komt het geloof des te meer aan bod. Vooral vader Reiner is heel gelovig en vindt dit ook belangrijk. Hij gelooft dat iedereen een plaats in de maatschappij krijgt van God en dit dan ook moet waarmaken. Daarom neemt hij zijn taak als burchtheer ook zo serieus en wil dat Wolfram dit ook doet. De pater die bij hen woont is echter verscheurd door de dogma's van de kerk en de drang om te weten, de moderne wetenschap. Hij weet niet goed wat hij moet geloven. Tijdens zijn reis komt Wolfram veel verschillende vormen van het geloof tegen en dit brengt hem in de war. Hij is opgevoed met het katholieke geloof en heeft nooit gedacht dat er andere manieren van geloven zijn. Onderweg komt hij een groep sobere gelovigen tegen die het oude testament en de katholieke kerk veroordelen. Zij zien katholieke geestelijken als gierige mensen. Wolfram is hier eerst boos over, maar ziet later ook de waarheden van deze invalshoek in.

Op een gegeven moment is Wolfram er in strijd met zichzelf en weet hij niet of hij moet kiezen voor zijn plichten of voor de liefde. Hij besluit, geïnspireerd door een straatprediker, zichzelf compleet in dienst te stellen van God. Hij zondert zich maandenlang af op een berg en probeert hier God te voelen en Magdalena te vergeten. Verder op zijn reis wordt hij toch weer in twijfel gebracht, wanneer een geleerd man hem verteld dat de aarde rond zou zijn. Dit strookt niet met Wolframs geloof, maar hij ziet er wel de wetenschappelijke logica van in. Opnieuw is er een innerlijke strijd, ditmaal tussen geloof en wetenschap. Nog meer twijfel aan de straatprediker ontstaat wanneer Wolfram zich in Turkije bevindt. Hij begint te vermoeden dat de prediker zich liet drijven door blinde haat voor moslims, die hij helemaal niet kent. Dit is te koppelen aan de multiculturele samenleving waarin wij op dit moment leven. Er zijn inmiddels vrij veel moslims in Nederland, waardoor de vraag ontstaat hoe we als Nederlanders met deze vreemde cultuur willen omgaan. Dit is een zeer actueel probleem, dat voor veel discussie binnen het huidige discours zorgt. Het discours is op deze manier duidelijk terug te zien in *Reinhart*.

In Turkije en Syrië komt Wolfram erachter wat voor gruwelijkheden er worden verricht uit naam van het geloof, zoals de kruistochten naar Jerusalem, die hem eerst zo eervol leken. De schrijver laat duidelijk de verschillen tussen de geloven zien, maar vergeet ook de overeenkomsten niet. Wolfram heeft eerst veel vooroordelen over het islamitisch geloof, maar wanneer hij het leert kennen ziet hij dat ook dit geloof positieve kanten heeft en ontdekt hij ook des te meer de negatieve kanten van zijn eigen geloof. Hij komt tot de conclusie dat het jodendom, christendom en de islam uit hetzelfde punt

voortkomen en begrijpt niet dat er zoveel strijd is ontstaan tussen de drie. ‘Broeders die elkaar bekampen’ noemt hij het.⁴⁷

⁴⁷ Enckels 2014, p. 241

6 CONCLUSIE & DISCUSSIE

Hoofdpersonen worden in de eerste periode eenzijdig en zwart-wit beschreven. Iemand bezit alleen maar goede eigenschappen of alleen maar slechte eigenschappen, een grijs midden lijkt er niet te bestaan. Binnen het discours van deze tijd blijken er dus duidelijke conventies te bestaan over goede dan wel slechte eigenschappen. In de tweede periode komen wat meer meerzijdige, realistisch beschreven personages voor. Deze ontwikkeling is te koppelen aan het realisme binnen de literatuur vanaf de 20^e eeuw. In de derde periode zien we nog meer diepgang in de personages. Vooral in *Reinhart* is een brede psychologische ontwikkeling zichtbaar bij de hoofdpersoon, maar ook in *Schijndood* zien we veel van de gedachten van de hoofdpersoon. Er is op dit punt een duidelijke ontwikkeling te zien door de verschillende perioden heen van eenzijdige personages naar meerzijdige personages die een persoonlijke ontwikkeling doormaken gedurende het boek.

Een andere opvallende ontwikkeling die bij het aspect ‘hoofdpersonen’ te zien is, is de verschuiving van kracht en geweld naar intelligentie en kennis als meest belangrijke positieve eigenschappen. Waar kracht in de eerste periode nog overtuigend het belangrijkste is, zien we dit langzaam veranderen in de tweede periode, waar wetenschap al een wat grotere plaats inneemt. In de derde periode wordt kennis duidelijk positiever beoordeeld dan kracht en geweld.

Opvallend is dat bij beide bovengenoemde punten er in de tweede periode een verschil te zien is tussen de twee boeken. Het vroegste boek, *De brief voor de koning*, laat nog enigszins eenzijdige personages zien, waar *Rutgers reis* al wel duidelijk meerzijdige personages bevat. Ditzelfde geldt voor kracht vs. kennis: in *De brief* staat kracht nog op de eerste plek, terwijl dit in *Rutgers reis* eerder kennis lijkt te zijn. Het lijkt erop dat de verschuivingen ergens in de tijd tussen deze twee boeken plaats hebben gevonden. Achteraf gezien heb ik de perioden dus wellicht niet helemaal juist gekozen. Dit is een interessant punt om verder onderzoek naar te doen: wanneer heeft de verschuiving precies plaatsgevonden en wat kan daar invloed op hebben gehad? Zijn er met die kennis andere perioden in te delen?

In alle onderzochte boeken komen weinig vrouwen voor, en de vrouwen die aanwezig zijn hebben bijna nooit een grote rol. Dit is echter eerder toe te wijzen aan de periode waarin alle boeken zich afspelen, de middeleeuwen, dan aan het discours waarin de boeken ontstaan zijn. Vrouwen werden in de maatschappij van toen veel op de achtergrond gehouden en hadden weinig eigen rechten. Het is dus zeker niet verwonderlijk dat zij in geen enkel boek veel voorkomen. Om diezelfde reden is het geen verrassing dat in elke periode de binaire oppositie tussen mannelijk en vrouwelijk duidelijk naar voren komen. Waarin echter wel een ontwikkeling te zien is door de tijd heen, is de manier waarop hier tegenaan wordt gekeken en mee om wordt gegaan. In de eerste periode wordt er vrijwel geen kritiek geleverd op de bestaande conventies voor mannen en vrouwen, de dichotomie lijkt dus ook in het discours van deze periode nog sterk geworteld te zijn. In de tweede periode is er opnieuw een verschil tussen de twee boeken te bespeuren: in *De brief* is er vrijwel geen kritiek op de conventies

die voor mannen en vrouwen gelden, ze zijn vanzelfsprekend en worden geaccepteerd. In *Rutgers reis* wordt er echter wel nadruk gelegd op (seksuele) vrijheid voor zowel vrouwen als mannen, waarmee er kritiek wordt geleverd op de vaststaande conventies van die tijd. Desondanks zijn worden er nog steeds bepaalde dingen als strikt mannelijk of strikt vrouwelijk bestempeld. In de derde periode wordt de dichotomie tussen beide genders nog meer geproblematiseerd. Vooral in *Reinhart* komt sterk naar voren dat de manier waarop vrouwen in de middeleeuwen behandeld werden niet acceptabel is en dat mannen en vrouwen gelijk zijn. Er is door de bestudering van deze boeken dus een duidelijke ontwikkeling te zien in het discours, waarin de genderproblematiek steeds meer aandacht krijgt.

Het oriëntalisme of een vorm van *othering* is in elke periode terug te zien. Niet altijd gaat het om twee verschillende culturen die tegenover elkaar staan, maar soms ook om twee groepen binnen dezelfde cultuur, zoals de adel en het volk. In de eerste periode komt bij beide boeken die strijd tussen adel en volk naar voren. Ze hebben vooroordelen over elkaar en distantiëren zich van elkaar, waardoor ze elkaar ook niet begrijpen. Ook verschillende oosterse culturen komen vluchtig aan bod. Deze worden kortzichtig bekeken en negatief beoordeeld. Beide boeken uit deze periode bieden geen nuancering op deze vorm van oriëntalisme. Hieruit is af te leiden dat men zich in de tijd waarin deze boeken verschenen zijn niet echt bekommerde om deze problematiek en het beter leren kennen van vreemde culturen. Het oriëntalisme zal dus nog steeds geworteld zijn geweest in het discours van deze periode. In de tweede periode wordt er vrijwel hetzelfde omgegaan met vreemde culturen en verschillende groepen binnen een cultuur als in de eerste periode. We kunnen voor deze periode dus dezelfde conclusie trekken als voor de eerste. De derde periode vertoont echter wel een duidelijke ontwikkeling ten opzichte van de eerste twee. Beide boeken uit deze periode lijken de boodschap te willen overbrengen dat men niet op vooroordelen af moet gaan en niet te snel conclusies moet trekken over een ander. Vooral in *Reinhart* komen veel vreemde culturen naar voren. De hoofdpersoon leert ze kennen en laat langzaam zijn vooroordelen los. Er is duidelijk kritiek op de kolonialistische manier van denken in de middeleeuwen. De hoofdpersoon houdt er uiteindelijk een vrij moderne kijk op het oosten op na, die waarschijnlijk bedoeld is om de lezer te inspireren.

Geloof komt niet in alle perioden even sterk terug in de boeken. In de eerste periode speelt het nauwelijks een rol en wordt er ook geen oordeel of kritiek meegegeven. In de tweede periode komt het geloof in slechts een van de twee boeken echt naar voren, namelijk in *Rutgers reis*. Hierin komt een zeer vrije manier van geloven naar voren, die niet helemaal bij de tijd van de middeleeuwen lijkt te passen. Dit is te koppelen aan de tijd waarin het boek is geschreven en vrijheid van geloof en denken recentelijk belangrijk geworden waren. Ook in de derde periode komt geloof maar in een van de twee boeken duidelijk naar voren. In *Reinhart* krijgt het christelijk geloof een belangrijke rol. De hoofdpersoon twijfelt veel over de juiste manier van geloven en de strijd tussen het christelijk geloof en de wetenschap. Ook het jodendom en de islam komen naar aan bod. De hoofdpersoon verbaast zich over het feit dat de drie geloven dezelfde oorsprong delen en toch zo met elkaar strijden. Hierin schemert duidelijk de huidige multiculturele samenleving door waarin de vraag hoe we met andere

godsdiensten omgaan steeds belangrijker wordt en waarin het geweld tussen de verschillende godsdiensten steeds dichterbij lijkt te komen.

Voor alle aspecten is te zeggen dat in de laatste twee perioden, en met name in de derde periode, een steeds breder beeld van de maatschappij wordt gegeven. Er wordt meer geproblematiseerd en vanuit meerdere perspectieven naar verschillende situaties gekeken. Voornamelijk de aspecten oriëntalisme en gender krijgen in de derde periode meer aandacht en worden sterker geproblematiseerd dan in de eerder twee perioden. Een waarschijnlijke verklaring voor deze ontwikkelingen zie ik in de vele verschillende soorten media die we tegenwoordig tot onze beschikking hebben. Door bijvoorbeeld de televisie en het internet lijkt de wereld een stuk kleiner geworden. Gebeurtenissen en mensen van de andere kant van de wereld kunnen plotseling heel dichtbij komen. We zien zo veel meer van andere culturen en hiermee groeit waarschijnlijk het besef dat het belangrijk is om ons in elkaar te verdiepen, om elkaar te leren begrijpen en vooroordelen los te laten.

Concluderend kan ik over dit onderzoek zeggen dat historische jeugdboeken die zich afspelen in de middeleeuwen goed te deconstrueren en te koppelen zijn aan culturele tendensen in de historische context waarin zij zijn ontstaan. Voor elk van de onderzochte aspecten was het achterliggende discours zichtbaar te maken in de boeken en was er een duidelijke ontwikkeling te zien door de verschillende perioden heen. Alle vier de aspecten verdienen mijns inziens hun eigen uitgebreide onderzoek. In dit onderzoek heb ik al aardig wat kunnen ontdekken en dit lijkt mij dan ook een mooi startpunt. Desondanks is er nog veel meer te zeggen waar ik door de beperkte omvang van mijn onderzoek helaas geen aandacht aan heb kunnen besteden. Dit zou in verschillende vervolgonderzoeken verder kunnen worden uitgediept.

7 LITERATUUR

7.1 Primaire literatuur

- Andriessen, P.J. (1862) *De schildknaap van Gijsbrecht van Aemstel : Een verhaal uit den laatsten tijd van het Hollandsche huis* Amsterdam: J.D. Sybrandi
- Dragt, T. (1962). *De brief voor de koning : Een avonturenverhaal* (12e dr.). Amsterdam: Leopold.
- Enckels, L. (2014) *Reinhart: de vloek van het zwaard*. Leuven: Davidsfonds Infodoc
- Kieviet, C.J. (1892) *Fulco de minstreel*. Utrecht: Het Spectrum
- Vlugt, S. van der (2003). *Schijndood*. Rotterdam: Lemniscaat
- Wilmink, W.A. (1989) *Rutgers reis*. Amsterdam: Bakker

7.2 Secundaire literatuur

- Barthes, R. (2002). *Mythologieën*. Utrecht: IJzer.
- Bekkering, H. (1989). *De hele bibelebontse berg : De geschiedenis van het kinderboek in nederland & vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido
- Besser, S. (2013). *Literatuur in de wereld : Handboek moderne letterkunde*(J. Rock, G. Franssen, & F. Essink, Eds.). Nijmegen: Vantilt.
- Brown, J. & St. Clair, N. (2006) *The Distant Mirror. Reflections on Young Adult Historical Fiction*. Lanham, Maryland e.a.: The Scarecrow Press
- Butler, J. (1999). *Gender trouble : Feminism and the subversion of identity* (10th ed.). New York etc.: Routledge
- De Beauvoir, S. (1965). *De tweede sekse*. Vertaald door: J. Hardenberg. Utrecht: Bijleveld.
- Foucault, M. (1989). *Discipline, toezicht en straf : De geboorte van de gevangenis*. Vertaald door: Vertalerscollectief (Utrecht), Groningen: Historische Uitgeverij.
- Hegel, G., & Fleischhacker, L. (2004). *Zelfbewustzijn, begeerte en de ander: Het hoofdstuk over zelfbewustzijn als begeerte in hegels phänomenologie des geistes* (Marginalia reeks, dl. 8). Budel: DAMON.
- Mamber, R. (1995) *De middeleeuwen als projectiescherm? Het beeld van de middeleeuwen in jeugdboeken*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Mostert, E. (2015). 'Children's books as a historical source: flooding in 20th century Dutch children's books.' In: *Water History*, 7(3), 357-370.
- Parlevliet, S. (2014). 'Bring up the children: National and religious identity and identification in Dutch children's historical novels 1848-c. 1870.' In: *History Of Education*, 43(4), 468-486.

- Parlevliet, S. (2016). 'Is that us?: Dealing with the 'Black' Pages of History in Historical Fiction for Children (1996–2010)' In: *Children's Literature In Education*, 47(4), 343-356.
- Saïd, E. W. (2003). *Orientalism* (Penguin classics; Penguin classics). London: Penguin.
- Saïd, E. W. (2004). 'Orientalism Once More.' In: *Development And Change*, 35(5), 869-879.